

Het koninklijk domein van Laken

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

37

Redactie en iconografisch onderzoek
Thierry Demey, v.z.w. Badeaux

Lees- en coördinatiecomité
Anne Deckers, Thierry Wauters
Kabinet van de Staatssecretaris
Dominique Pauchet, Muriel Muret
Directie Monumenten en Landschappen

Nalezing
Ludo Gobin, Ode Goossens en Kathleen De Koker
Directie Monumenten en Landschappen

Dankbetuiging
Willy Janssens, archivaris van het koninklijk paleis
Martine Nevens, Federale Voorlichtingsdienst

ILLUSTRATIES

b = boven; m = midden; o = onder; r = rechts; l = links

Verzameling ansichtkaarten Dexia: 3, 8(b), 10(b), 12, 14, 18(b-r), 19(o), 31, 36(l), 40 (l,m), 41, 43(o), 44(b), 45, 46, 47(b); Verzameling ansichtkaarten Philippe Six: 23, 30, 33, 38(o), 42(b); Olivier Polet: 13, 15, 21(o), 24(b), 25, 29, 32; Thierry Demey: 35, 37, 38(b), 40(r), 42(o), 43(b); Bastin en Evrard © Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: omslag, 24(o), 26, 27, 28, 34, 36(r), 39, 48; © Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium: 2, 4, 8(o), 10(o), 18(b-l), 20, 21(b), 47(o); © Archief van het Koninklijk Paleis, Brussel, foto's Marcel Vanhulst: 18(o), 19(b), 44(o); Sofamrecht © Algemene Directie Externe Communicatie, Kanselarij Eerste Minister: 1; © © Urbis: 5; © Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Directie Monumenten en Landschappen, realisatie Emmanuel Fruyt: 22.

Grafische vormgeving: La Page • Fotogravure en druk: Poot Printers
Distributie: Altera Diffusion • Vertaling: Gitracom

© Verantwoordelijke uitgever: Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest,
Directie Monumenten en Landschappen, Guido Van Cauwelaert, directeur
CCN – Vooruitgangstraat 80 – 1030 Brussel – Tel. : 0800/13680

GEDRUKT IN BELGIË
WETTELIJK DEPOT: D/2004/6860/010

Het koninklijk domein

van Laken

Thierry Demey

METAMORFOSES VAN HET DORP LAKEN	2
HET KONINKLIJKE KASTEEL	6
DE KONINKLIJKE SERRES	23
ROND HET KONINKLIJK DOMEIN	33
De Japanse toren en het Chinese paviljoen	33
De Onze-Lieve-Vrouwkerk van Laken	35
Het park van Laken	38
De 21 Julisquare	42
Het domein Stuyvenberg	43
De Grenadierskazerne	45
De villa Belvédère	46

Metamorfoses van het dorp Laken

In de 19de eeuw was het Lakense platteland bezaaid met rustieke boerderijen.

Het dorp Laken – de naam is afgeleid van het Germaanse woord *Lache*, dat 'water' of 'vijver' betekent, en voorkomt in akten sinds de 1de eeuw – ontstond langs een Romeinse weg in de moerassige valleien van de Drootbeek en de Molenbeek. Van de Middeleeuwen tot de tweede helft van de 19de eeuw maakte het met enkele andere gemeenten zoals Anderlecht, Schaarbeek of Jette deel uit van de landelijke dorpen rond Brussel die de stad met hun producten bevoorraden.

Laken werd in 1331 opgenomen in de 'kuip' van Brussel, waardoor zijn inwoners werden onderworpen aan dezelfde wetten als de stadsbewoners. Een eeuw later liet de stad op haar kosten de weg naar het dorp plaveien. In de 17de eeuw werd de parochiekerk van Laken een bedevaartsoord, vermaard om zijn miraculeuze genezingen. Aartshertogin Isabella was één van de trouwe bezoekers en waarschijnlijk was dit een van de redenen voor de grote populariteit van de landelijke weg die Brussel met het kleine dorp verbond. Vanaf het begin van de 18de eeuw werd de Groendreef de geliefkoosde promenade van de Brusselse adel. Dit voorbeeld werd later gevolgd door de burgerij en de arbeiders.

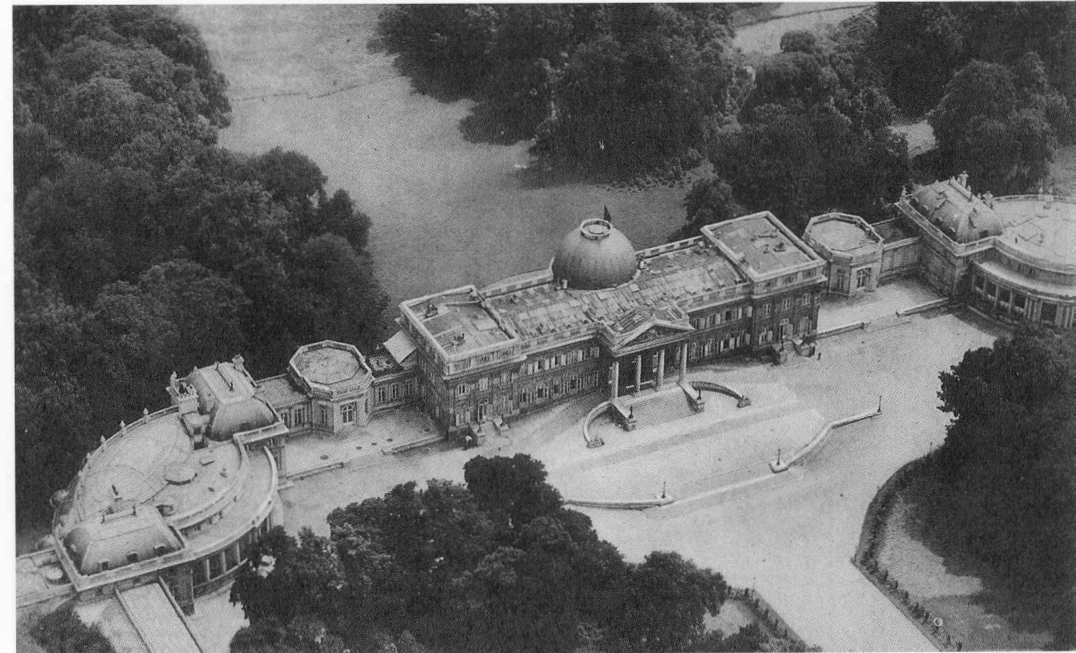
In 1781 werd begonnen met de bouw van het kasteel Schoonenberg, de voorloper van het huidige koninklijke paleis, als zomerverblijf van

de Oostenrijkse gouverneurs. Na een korte passage van Napoleon Bonaparte die het domein kocht in 1804, werd Schoonenberg de residentie van koning Willem I na de nederlaag van het Franse leger in Waterloo in 1815. Willem I liet het paleis vergroten en restaureren. Het was hier dat Leopold I, de eerste Belgische koning, in 1831 zijn intrek nam.

In dezelfde periode lieten vele burgerfamilies buitenverblijven bouwen op het mooie en aanlokkelijke platteland van Laken dat tot in 1914 één van de geliefkoosde wandel- en ontspanningsplaatsen van de Brusselaars bleef. Massa's stedelingen kwamen zich vermaken op de jaarlijkse kermis in april, op de openluchtbals en in de afspanningen en herbergen.

Aan het begin van de 20ste eeuw gingen ambtenaren en bedienden zich in Laken vestigen, aangetrokken door de voordelige grondprijzen. Ook diverse industrieën vestigden zich in de gemeente en ontwikkelden zich snel langs de Antwerpsesteenweg en het kanaal van Willebroek. In hun spoor volgden tal van handarbeiders en

Leopold II wou het kasteel van Laken omvormen tot een paleis der Natie.

ambachtslui. Het landelijke Laken evolueerde op korte tijd in een stedelijke agglomeratie van ongeveer 30.000 inwoners.

Van bij het begin van zijn regering koesterde Leopold II grote plannen voor zijn gemeente en het koninklijk domein. Hij droomde ervan om van Laken een nieuwe stad te maken, voorzien van moderne infrastructuur en goede verbindingen met de hoofdstad.

Hij vergrootte het koninklijk domein door de inlijving van aanpalende eigendommen en door het kasteel om te vormen tot paleis der Natie. Door opeenvolgende aankopen groeide het domein van

Laken, inclusief de gronden bestemd als openbaar park en de lanen, in 20 jaar tijd – van 1889 tot 1909 – aan tot een oppervlakte van 270 hectare. Dit was bijna een derde van het gemeentelijk grondgebied van 905 hectare. Het koninklijke eigendom besloeg op zich 186 hectare.

Behalve aan uitbreiding besteedde Leopold II ook veel aandacht aan verfraaiing. Onder zijn impuls kwamen grote werken tot stand zoals de sanering van de ongezonde wijken nabij de Molenbeek, de aanleg van

verbindingswegen rond het koninklijk domein, de aanleg van het park van Laken, de nieuwe Sint-Annakazerne en de herinrichting van het domein Stuyvenberg en de villa Belvédère.

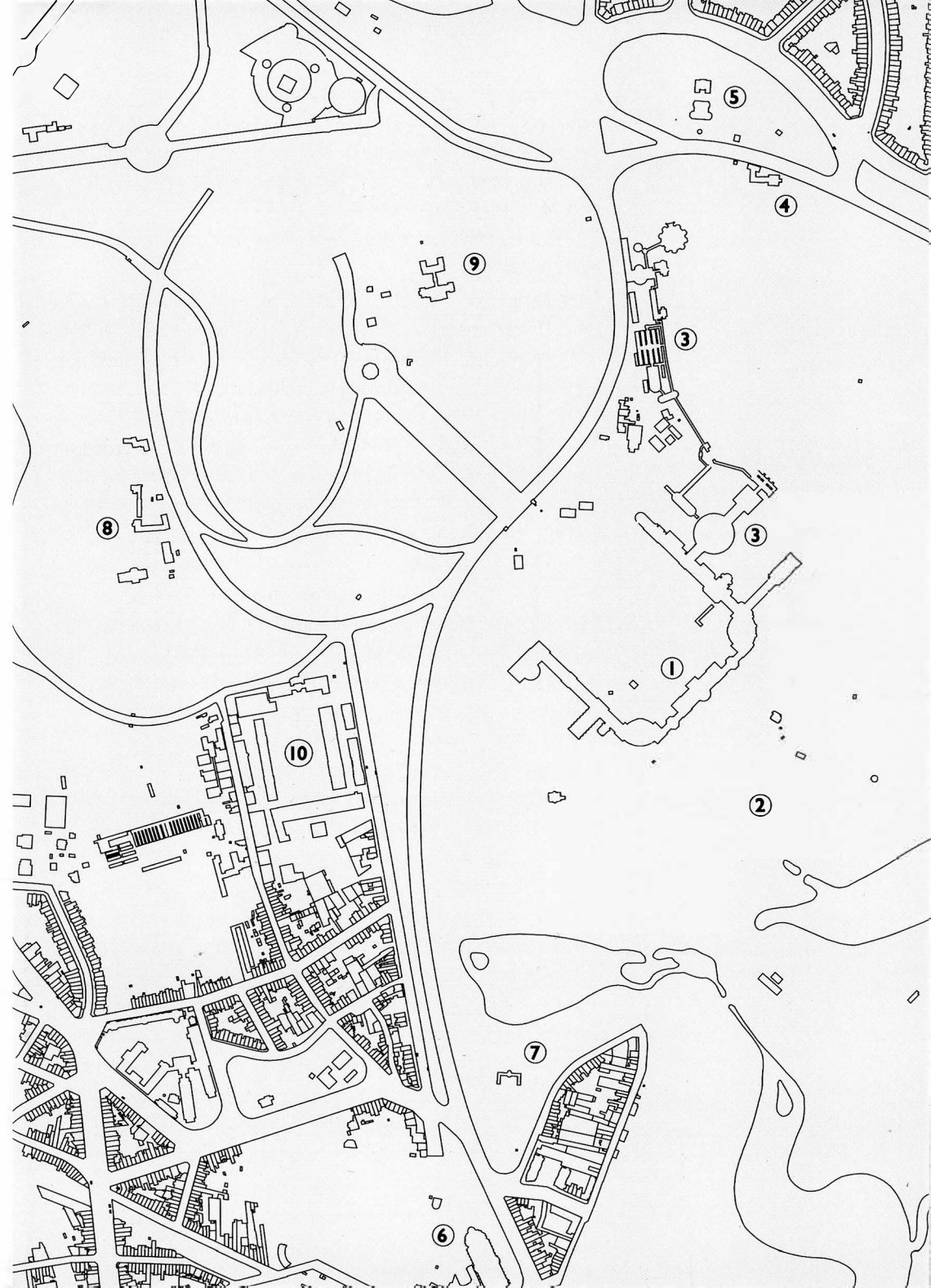
Hoewel het doortastende optreden van de koning niet altijd in de smaak viel van de regering en het gemeentebestuur, vanwege de financiële lasten en het verlies aan belastinginkomsten, slaagde hij er toch in, dankzij de volharding en de steun van burgemeester Emile Bockstael en gemeentesecretaris Louis Houba, om van het landelijke dorp een residentiële en groene stadswijk te maken.

De gegoede burgerij werd aangetrokken door de aanwezigheid van de regerende families.

Algemeen plan van de site van het Koninklijk domein van Laken:

1. Koninklijk kasteel
2. Tuinen van het domein
3. Koninklijke serres
4. Japanse toren
5. Chinees paviljoen
6. Onze-Lieve-Vrouwkerk van Laken
7. 21 Julisquare
8. Domein Stuyvenberg
9. Villa Belvédère
10. Grenadierskazerne

Het koninklijk kasteel

ALBERT VAN SAKSEN-TESCHEN (1738-1822)

Albert, geboren in 1738 op het kasteel van Moritzburg nabij Dresden, was het elfde kind van de keurvorst van Saksen, Frederik-August II, die hetzelfde jaar tot koning van Polen en prins van Litouwen werd uitgeroepen onder de naam August III (1696-1763), en van aartshertogin Maria-Josefa van Habsburg (1700-1757), dochter van keizer Jozef I van Oostenrijk. In 1766 huwde hij met Maria-Christina van Habsburg, vijfde dochter van keizerin Maria-Theresia van Oostenrijk (1711-1780) en Frans van Lotharingen. Het huwelijkscontract bepaalde dat bij de dood van aartshertog Karel van Lotharingen de functie van gouverneur-generaal van de Oostenrijkse Nederlanden hen zou toekomen. In afwachting begonnen ze hun carrière als vertegenwoordigers van de Oostenrijkse kroon in Hongarije waar Albert zijn bestuurskwaliteiten bewees. Als kunstliefhebbers en mecenasen legden ze een opmerkelijke kunstverzameling aan die de kern zou vormen van het toekomstige Albertina in Wenen.

HET KASTEEL SCHOONENBERG (1782-1794)

De tweede residentie van de gouverneur van de Oostenrijkse Nederlanden

Bij de dood van Karel van Lotharingen, op 4 juli 1780, werden de dochter van keizerin Maria-Theresia, Maria-Christina en haar echtgenoot aartshertog Albert-Casimir van Saksen-Teschen, benoemd tot nieuwe gouverneurs van de Oostenrijkse Nederlanden.

Van bij hun aankomst gingen ze op zoek naar een buitenverblijf in de omgeving van Brussel. Ze lieten weldra hun oog vallen op een terrein in Laken, gelegen op een heuveltop, vanwaar men een mooi uitzicht had op de omgeving. Een uur wandelen scheidde in die tijd het stadscentrum van het dorp van Laken, 'niet te dicht bij de stad voor het geval er oproer uitbreekt, en niet te ver zodat er nog sociaal contact mogelijk is' (VAN YPERSELE).

Het domein *Schoonenberg* werd aangekocht op 7 november 1781. Een week later volgde de aankoop van de oude heerlijkheid *Groothof* (17de eeuw), lager gelegen aan de weg naar Grimbergen, nabij de Molenbeek. Ze verbleven in dit charmante buitengoed tijdens de eerste zomers van de bouw van hun kasteel. Maria-Christina omschreef het als een 'oud, heel klein kasteel, omringd door water, met een ophaalbrug en vier torens; binnen is er net genoeg ruimte voor ons beiden, twee kamermeisjes, een arts en een kamerdienaar..' (VAN YPERSELE). Om hun gasten te ontvangen begaf het echtpaar zich tweemaal per week van het *Groothof* naar het paleis van Brussel.

Het nieuwe buitenverblijf moest, naar de wens van de aartshertogin, 'voldoende groot zijn, maar niet mooi, noch indrukwekkend, alleen voldoende om er te kunnen leven en, zoals het hoort, groepen mensen te ontvangen en hun een maaltijd aan te bieden. Goud is er uit den boze, evenals fonteinen en alle kostelijke vermakelijkheden; alles wat van enige aanmatiging of groots vertoon getuigt, moet vermeden worden' (VAN YPERSELE).

Albert had artistieke neigingen en hield ervan schetsen te maken van zijn toekomstig buitenverblijf. Hij inspireerde zich hierbij op het kasteel van Mariemont, jachtgoed van de gouverneurs en gebouwd

door Laurent-Benoît Dewez (1731-1812) op initiatief van de Staten van Henegouwen die hiermee Karel van Lotharingen wilde aanspooren om in hun regio te verblijven. Architect Charles de Wailly – en niet Louis Montoyer zoals vaak wordt beweerd – zou deze schetsen in plannen omzetten. Op het ogenblik dat hij de opdracht voor het kasteel kreeg, had Ch. de Wailly reeds de interieurdecoratie, de oranjerie en de kleine schouwburg van het kasteel van Seneffe op zijn naam, evenals de plannen voor het kasteel en het park van Edingen, eigendom van de hertog van Arenberg.

De bouw van het kasteel onder leiding van L. Montoyer verliep voorspoedig. De eerste steen werd gelegd op 14 december 1781 en de eerste pen van het gebinte van de koepel werd reeds minder dan een jaar later ingeslagen, op 21 november 1782. De interieurdecoratie zou nog twee jaar duren. Een van de medewerkers hierbij was Antoine-Joseph Payen, als eerste in een lange rij architecten.

Op 14 juli 1784 werd het 'landhuis' plechtig ingewijd in aanwezigheid van de hele Brusselse society.

LOUIS MONTOYER

Deze uit Morlanwez afkomstig steenhouwer, werkte zich snel op als veel gevraagd aannemer dankzij zijn relaties. Hij werkte onder meer in Mariemont en Tervuren voor Karel van Lotharingen alvorens in 1784 te worden benoemd tot 'directeur-generaal van de bouw van het kasteel dat hunne koninklijke hoogheden hadden laten optrekken in Laken'. Hij maakte er een gewoonte van de plannen van anderen uit te voeren en

de verdienste op te strijken. In twijfel getrokken bij de bouw van de kerk van Sint-Jakob op de Koudenberg, doordat sommige experts beweerden dat de koepel dreigde in te storten, verliet hij het land. Hij werd een jaar later door een tegenonderzoek in het gelijkgesteld maar bleef in het buitenland uit vrees voor een op til zijnde opstand tegen het Oostenrijks bewind.

CHARLES DE WAILLY

Verwierf faam met het ontwerp van de plannen voor de Odéonschouwburg in Parijs en het Théâtre royal du Parc in Brussel. Na in 1752 de 'Grand Prix d'Architecture' te hebben behaald, verbleef hij drie jaar in Rome. Hij werd aangenomen door de Franse Académie d'architecture in 1767, maar weigerde enkele jaren later het voorzitterschap van de Academie voor Architectuur van Sint-Petersburg dat Catharina II hem had aangeboden. Hij ontwierp de binneninrichting van het hôtel d'Argenson in Parijs, de nieuwe Port-Vendres in Roussillon en de stedenbouwkundige heraanleg van de Stad Kassel in Duitsland. Bekeerd sinds 1789 tot het gedachtegoed van de Franse Revolutie, bracht Ch. de Wailly een bezoek aan Brussel, in de hoedanigheid van rekwisiteur, belast met 'de opeising in de veroverde gebieden van de voortbrengselen van handel, landbouw, wetenschappen en kunsten'.

Voor de Stad Parijs maakte hij minstens twee algemene plannen, waarvan één verdwenen is. Het andere, verworven door de Bibliothèque Nationale in 1913, vormt het eerste plan voor de herstructurering van de Franse hoofdstad. In tegenstelling tot zijn voorgangers, die alleen veranderingen per sector hadden voorgesteld, wou Ch. de Wailly het stadslandschap van Parijs grondig wijzigen door het trekken van nieuwe wegenassen, de aanleg van pleinen, de oprichting van monumenten, de verkaveling van gronden, de samenvoeging van de eilanden Cité, Saint-Louis en Louviers in de Seine en het verbeteren van de loop van de rivier. De ganzenpoot van de wijk van de Opéra is het schoolvoorbeeld van de originaliteit van deze architect en stedenbouwkundige die zijn gelijke niet had bij het ontwerpen van kruispunten. Hij had zijn hele carrière lang een voorliefde voor de cirkel en sloot de Place de l'Opéra dan ook passend af met een halve cirkel.

Een neoclassicistisch paleis

In haar beschrijving van het huis aan Eleonore van Lichtenstein bestempelde Maria-Christina het als 'een eenvoudig gebouw van goede constructie en voorzien van een mooie gevel' (VAN YPERSELE). En ze voegde er nogal neerbuigend aan toe: 'Aangezien men in dit land niets bouwt dat mooi en nog minder stevig is, trekt het de aandacht' (VAN YPERSELE).

Ch. de Wailly volgde net als zijn tijdgenoten de principes van de neoclassicistische architectuur, ontwikkeld door de Italiaanse architect Andrea Palladio (1508-1580). Voor deze stijl ligt de schoonheid van een gebouw in de volmaakte overeenstemming en de juiste verhouding van alle onderdelen tot het geheel en ten opzichte van elkaar.

De portiek met zuilengalerij, het fronton en de bekronende koepel geven het kasteel de allure van een palladiaanse piramide die verre verwijzingen bevat naar het Pantheon van Rome of de Villa Rotonda in Vicenza.

Ook de oriëntatie van het gebouw beantwoordt aan de voorschriften van de klassieke architectuur die willen dat geen enkele gevel naar een van de vier hoofdwindrichtingen gekeerd is, opdat de felste winden de gevels slechts schuin zouden treffen. De voorgevel is dan ook naar het noordwesten gericht en de achtergevel naar het zuidoosten.

De vormen van cirkel en halve cirkel zijn prominent aanwezig, zoals in het ontwerp van het theater, een van de specialiteiten van Ch. de Wailly. De cirkel staat bij de vrijmetselaarsbeweging, die in die tijd zeer verspreid was in de hogere kringen, symbool voor de baan die de sterren volgen in het firmament en bijgevolg voor de schepping van het universum. Ook de zuilschachten, de bovenlichten van deuren en ramen, de venstermussen boven de kroonlijst van de koepel, de koepel zelf en de bevoering combineren, naar het beeld van het universum, bollen en cirkels.

Perspectief van het kasteel van op de Donderberg.

De voorgevel van het neoclassicistische kasteel.

Ch. de Wailly maakte een groot aantal schetsen voor het ontwerp van de gevels alvorens tot een definitieve opstand te komen. De uiteindelijke voor- en achtergevel worden geritmeerd door negentien traveeën met een sterk horizontale werking, nog beklemtoond door hardstenen lijsten. Voor het verticale tegengewicht zorgden de rechtehoekige ramen afgewisseld met hoge rondboogdeuren.

Aartshertog Albert besteedde speciale zorg aan het programma van het decoratieve beeldhouwwerk, waarvoor hij zelf de tekeningen maakte. Beeldhouwer Gilles-Lambert Godecharle werd belast met de uitvoering van alle sculpturen van het kasteel. Hij maakte hiervoor maquettes in terracotta die vandaag worden bewaard in de Koninklijke Musea van Schone Kunsten. Dankzij deze ontwerpen op klein formaat kon de kunstenaar de esthetische eenheid van het geheel versterken.

De voorgevel van het kasteel wordt centraal geritmeerd door een zuilenportiek met vier Ionische zuilen en op de hoeken door twee uitsprongen. Het timpaan van de portiek is versierd met een laag-reliëf beeldhouwwerk dat de Allegorie van de Tijd uitbeeldt.

Twee hellingen, gemarkeerd door een sinx met vrouwenhoofd, geven links en rechts toegang tot de zuilengalerij. Over de drempel van de zware deur komt men in de hal van waaruit de monumentale trap vertrekt die rechts naar de enige verdieping leidt. Links bevindt zich in een nis omringd door Toskaanse zuilen, een beeld van de rustende Mars, een kopie van het antieke beeld uit de Romeinse villa Ludovisi. Aan de tuinzijde wordt de gevel onderbroken door een rotonde over twee verdiepingen, bekroond met een afgeplatte koepel van barokke inspiratie. Ervoor strekt zich een mooie trap uit met convex

GILLES-LAMBERT GODECHARLE (1750-1835)

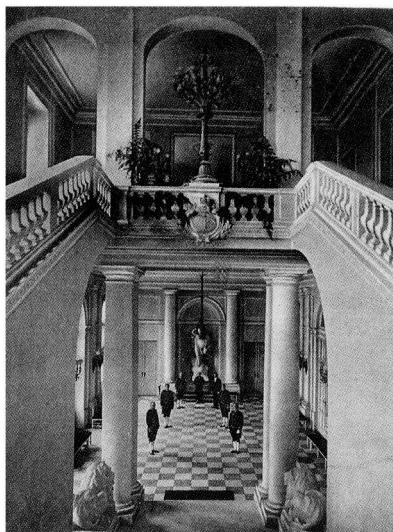
G-L Godecharle was leerling van Laurent Delvaux, daarna van Pigalle in Parijs waar hij de invloed onderging van Houdon. Hij werkte in Berlijn, Londen en Rome alvorens naar Brussel terug te keren. Tijdens zijn lange leven vervulde hij officiële opdrachten onder het Oostenrijkse, Franse en Hollandse bewind, en zelfs nog na de Belgische onafhankelijkheid. Hij werd naar Brussel teruggeroepen om een deel van het beeldenprogramma voor het park van Brussel uit te voeren, evenals het fronton van het parlamentsgebouw, de vroegere zetel van de soevereine raad van Brabant.

ALLEGORIE VAN DE TIJD

De Tijd, stappend met gelijkmatige tred, regelt de uren, de 4 delen van de dag en de seizoenen. Links zien we Apollo, de zonnegod, die zijn lichtgevende wagen naar de horizon ment en wordt voorafgegaan door Aurora die bloemen strooit. De wijzerplaat in het midden, bedekt met een laken, geeft de uren van de dagen aan die op dezelfde manier verstrijken voor koningen en prinses als voor gewone stervelingen. De Tijd, voorgesteld als een gevleugelde grijsaard, heeft één gebrek. Een gebroken zuil aan zijn voeten herinnert aan zijn verwoestende werking. Op de achtergrond hebben de uren vliedervleugels want "er is niets lichter dan de uren en niets dat ons sneller ontvlucht". Rechts evoceren vier van hen rond een landelijk feest de jaarlijkse cyclus van de seizoenen. Het laag-reliëf, uitgevoerd door G-L Godecharle, werd gerestaureerd door Julien Dillens na de brand van 1890.

Minerva die boven op het timpaan troont met haar helm, lans en in haar linkerhand de wereldbol, is de godin van de stad, beschermster van kunsten en wetenschappen. De twee andere figuren op de hoeken van het fronton stellen de Handel en de Industrie voor, gesymboliseerd door winkelhaak, hamer en schip. De verloren gegane originelen werden vervangen door Albert Hambresin (1896).

De hal en de monumentale trap die naar de verdieping leidt.

tracé. Deze rotonde herbergt het *Italiaanse salon*, opgevat als sierlijke Romeinse tempel en gedecoreerd door G-L Godecharle, naar de ontwerpen van de Franse binnenhuis-architect Gilles-Paul Cauvet.

Het salon is verdeeld in twaalf sequenties, overeenstemmend met de maanden van het jaar. Het getal twaalf wordt van de vloer tot het plafond herhaald: twaalf deuropeningen, waarvan zeven langs binnen en vijf vleugeldeuren die uitgeven op de tuin; twaalf bogen gedecoreerd met laag-reliëfs die de seizoenen evoceren boven de deuropeningen; twaalf Corinthische zuilen die aanleunen tegen de cirkelvormige muur; twaalf laag-reliëfs op het entablement van de koepel die elk een tafereel met kinderen voorstellen gewijd aan een teken van de dierenriem; twaalf schuine halfronde raampjes die licht binnenlaten aan de basis van de koepel; twaalf rib-

ben die de koepel segmenteren, voorzien van caissons versierd met rozetten, enz.

De afwisseling van zwarte en witte marmer op de vloer symboliseert, zoals in sommige vrijmetselaarstempels, het menselijk leven met zijn lichte en donkere periodes: 'De wijze beleeft de eerste zonder onvoorzienigheid en de tweede zonder ontmoediging' (VAN YPERSELE). In het midden van de vloer staat een ster met vierentwintig punten die naar de uren van de dag verwijzen. Rondom vertrekken spiraalvormige lijnen uit een met posten versierde cirkel, die de golven van de zee symboliseren, en eindigen in een cirkel met meanders,

Rotonde van de Italiaanse salon gedecoreerd door Gilles-Lambert Godecharle.

symbolische omkadering van de kosmos en weerspiegeling van de cirkel met de dierenriem op de koepel.

De eetzaal ligt aan de achtergevel, rechts van de rotonde. Het is een elegant ingericht vertrek dat zowel diende voor het voeren van gesprekken als voor de maaltijden. De spiegels boven de laterale schouwen vergroten de ruimte, herhalen het decor in een eindeloos trompe-l'œil en vooral, vermenigvuldigen 's avonds het licht van de aangestoken kandelaars. De muren zijn versierd met stucwerk met plantenmotieven, schilderijen en enkele sculpturen. De polychrome tinten van het 18de -eeuwse stucwerk zijn vandaag verdwenen.

LAAG-RELIEFS VAN DE EETZAAL

Boven de deuren bevinden zich zes laag-reliëfs van Gilles-Lambert Godecharle met mythologische motieven:

- De triomf van Bacchus wiens wagen getrokken wordt door panters over een weg bedekt met druiven;
- De triomf van Ceres, godin van de vruchtbaarheid gezeten op een wagen die, getrokken door twee gevleugelde slangen, naar het licht vliegt;
- De liefde tussen Flora, nimf van de velden, en Zephyrus, god van de winden die de lente aankondigt en de aarde opent;
- Diana, godin van de jacht, de bossen en de bergen, gezeten aan de voet van een boom met in haar hand een konijn.

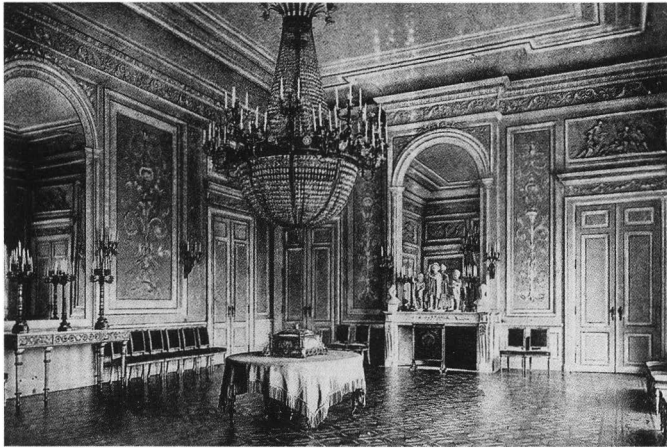
Ze wordt omringd door nimfen die hun boog hebben afgelegd en de honden verzamelen;

- Pomona, beschermster van de fruitbomen, verschanst in haar tuin uit ontgoocheling over de mannen, die ongevoelig zijn voor de liefde. Vertumnus, vermomd als oude vrouw, slaagt erin zich te introduceren en haar te verleiden;
- Tafereel met de maaltijd van Philemon en Baucis die, als beloning voor het onthaal dat ze gaven aan Mercurius en Jupiter, hun hut omgevormd zien tot tempel terwijl het dorp, waarvan de inwoners de goden hebben afgewezen, verzwoegen wordt door het water.

Wandtapijten, damast en zijde werden traditioneel uit de eetzaal gebannen om te vermijden dat ze de etensgeuren zouden opnemen. De privé-vertrekken van Maria-Christina, die vandaag volledig verdwenen zijn, lagen links van de rotonde en bestonden achtereenvolgens uit een bijna vierkante antichambre, een grote werkkamer en een grote staatskamer die uitgaaf op de tuin. Achter de monumentale trap bevond zich ook een kapel.

Het *praalsalon*, de vroegere staatskamer van Maria-Christina en later het werkvertrek van Napoleon, is sedert Albert I (1875-1934) het bureau van de koning. De muren zijn behangen met wandtapijten van de manufactuur Braquenié, die door de Franse keizer uit het meubilair van de Franse koningen waren gehaald. Ze stellen scènes uit de Ilias voor, getekend door Antoine Coypel (1661-1722), en moesten in Mechelen worden hermaakt na de brand van 1890. In het midden van de kamer staat nog altijd het bureau dat toebehoorde aan Albert I. Het is daar dat koning Boudewijn gewoonlijk zijn kerstboodschap uitsprak en waar Albert II geregeld zijn gasten ontvangt.

Spiegels en stucwerk met planten-
motieven versieren de muren van
de eetzaal.

Het *kunstensalon*, de vroegere gezelschapskamer van de Saksen-Teschens en troonzaal van Napoleon, is een van de mooiste vertrekken van de praalverdieping. Het is daar dat de officiële audiënties plaatsvinden. Tijdens de restauratiewerkzaamheden rond 1998, werd de zaal gedecoreerd volgens aanwijzingen van koningin Paola met respect voor de bestaande wandtapijten die uit de Franse periode dateren: dans van een nimf en een sater, de muziek van de Dans, de bruiloft van Psyche, allemaal thema's uit de reeks van de Fabelmotieven en ontworpen voor koning Lodewijk XIV van 1686 tot 1690. De putti boven de deuren, vervaardigd door Julien Dillens (1849-1904), verbeelden de kunsten: architectuur, beeldhouwkunst, schilderkunst en muziek. Een doek van André Lens (Antwerpen) stelt de vier elementen voor: lucht, water, vuur en aarde.

In het kunstensalon vinden de officiële
audiënties plaats.

De tuinen van het domein

Het park van het kasteel van Laken is ontstaan uit de samenvoeging van 55 eigendommen, die werden aangekocht door Paul Cantineau, superintendent van de gouverneurs-generaal tussen 1782 en 1784. Hij kreeg ook toestemming om water af te leiden van de Molenbeek en van het kanaal om een grote vijver van water te voorzien.

Voor de aanleg van de tuinen deed Albert van Saksen-Teschen eerst een beroep op Joachim Zinner die net de beplantingen van het park van Brussel had beëindigd. Deze maakte een aantal schetsen met als voornaamste doel een vrij uitzicht te creëren vanaf de terrassen van het kasteel langs de kant van Haren en Brussel.

Op aanbeveling van Adrien-Ange de Walckiers Tronchienne, wiens eigendom in de vlakte van Monplaisir lag, aan de overkant van het kanaal, wendde Albert zich nadien tot de beroemde Engelse landschapsarchitect Lancelot Brown, die de plannen voor het park zou uitwerken zonder zich te verplaatsen, enkel op basis van de informatie die de aartshertog hem bezorgde. Behalve de uitwerking van de perspectieven vormde L. Brown ook de bestaande Molenbeek om tot een brede en bochtige waterplas, verfraaid met een eiland en geschikt voor boottochtjes. Een glooiend grasveld, omringd door bosjes, daalde van het kasteel af tot aan het water: Daarachter lagen weiden waarop schapen graasden.

Perspectief vanaf de vijver.

LANCELLOT – BIJGENAAMD CAPABILITY – BROWN (1716-1783)

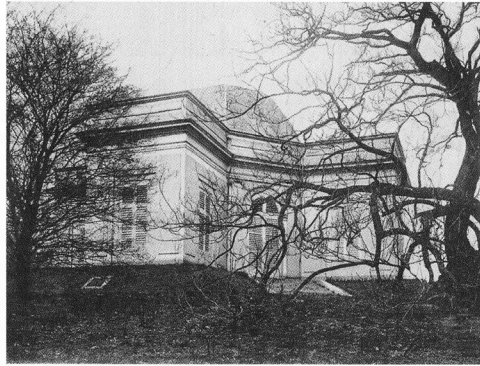
Lancelot Brown werd opgeleid door William Kent, de uitvinder van de landschapstuin of Engelse tuin, die hij nadien opvolgde. Hij trad eerst in dienst bij lord Cobham, ex-militair en verwoed tuinliefhebber. Hij had bijna 40 tuiniers ter beschikking voor de aanleg en het onderhoud van diens landgoed Stowe. Lord Cobham leende zijn tuinman, wiens faam toenam, al snel uit aan de naburige adel. In het Newhampark vormde L. Brown twee rechthoekige waterbekkens om tot een vijver met onregelmatige vormen, afgeboord met groepjes bomen. In Wackefield creëerde hij een kunstmatig meer achter een 250 meter lange dijk.

L. Brown kon zijn stijl volledig ontplooiën nadat hij besloten had voor zichzelf te gaan werken. Zijn ontwerpen vertonen een vast stramien: eerst een waterpartij met grillige omtrekken zo gelegen dat ze goed zichtbaar was vanuit de woning. Een brug aan het uiteinde wekte de indruk van een nog grotere uitgestrektheid. Daarachter kwamen grote grasvelden met lichte hellingen. Het park werd verfraaid met 'decoratieve gebouwtjes' en bosjes bomen, bestaande uit soorten met trage en snelle groei en van verschillende afmetingen.

Ruïnes aan de rand van de vijver en het Zonnepaviljoen.

De Tempel van Mars.

Met zijn waterkanten, slingerende paden en bosjes paste L. Brown de principes van de Engelse tuin toe tot in de perfectie. Deze tuinvorm, ontstaan in Engeland tussen 1700 en 1760 als reactie op de strakke geometrische tuinen, gesymboliseerd door Versailles, verspreidde zich in Frankrijk en Rusland vanaf 1763, en in Duitsland en België tijdens de 19de eeuw. De tuin werd niet langer opgevat als een verlengstuk van de woning, maar moest de illusie wekken van een natuurlijk landschap. In feite herleidde men de natuur tot zijn meest schilderachtige uitdrukkingsvormen. Geometrie, rechte lijnen en snoei werden vervangen door bochtige paden, keuze voor nieuwe plantensoorten, uitgestrekte glooiende grasvlaktes bezaaid met bomengroepjes, en gevarieerde waterpartijen. Ook de architectuur werd bij deze encenering ingeschakeld in de vorm van allerlei constructies: gebouwtjes, tempels, kiosken, tuinhuisen, standbeelden, rustieke bruggen, watervallen, fonteinen of valse ruïnes.

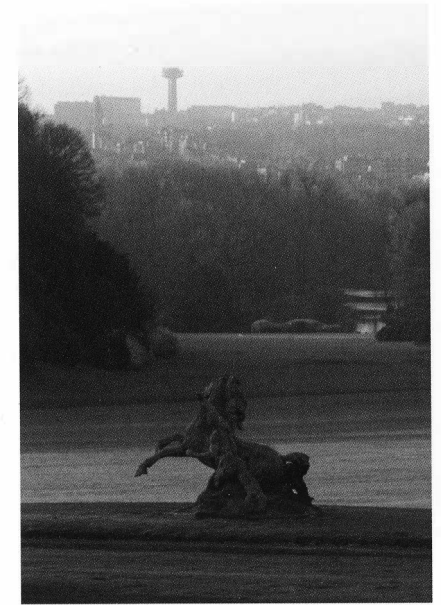
In het park van Laken werden twee gebouwtjes opgetrokken waar men zich kon terugtrekken om te rusten en te dromen. Beschut voor de hitte van de zon gebruikten de bewoners er graag lichte maaltijden. Het eerste, ontworpen door Ch. de Wailly, is een tempel der Vriendschap, bedoeld als eerbetoon aan aartshertogin Maria-Christina. Gelegen op een hoogte aan de rand van het bos dat het grote grasveld afboordt, biedt deze tempel een fraai uitzicht op de stad. De hoogte is kunstmatig, want ondergronds bevinden zich een salon en een galerij. De tempel, bestaande uit tien Dorische zuilen met bekronende fries en caissonkoepel, huisvestte oorspronkelijk het beeld van een jonge vrouw die met haar gestrekte armen de vriendschap symboliseerde. Een nog leesbaar opschrift op het voetstuk, 'La

même, de près comme de loin' (Van ver of van nabij, steeds dezelfde), getuigt van de cultus van de vriendschap die in de 18de eeuw sterk verspreid was. Het beeld werd in 1827 vervangen door een beeld van de god Mars, door koning Willem I besteld bij de neoclassicistische beeldhouwer Mathias Kessels.

Het *Zonnepaviljoen* is van een heel andere aard. Het stond eerst in de as van een doorsteek, aangebracht aan de samenvloeiing van de beek die van de Donderberg afstroomde en de waterloop afkomstig uit de grot, maar werd later verplaatst naar de laterale dreef in het verlengde van de achtergevel van het kasteel. Het kruisvormige gebouw bestaat uit vier armen, elk verlicht door drie vensters, en een koepeldak met acht vlakken, bekroond met een smalle balustrade. Schoorstenen zorgden voor een minimum aan verwarming tijdens mooie winterdagen. In 1889 deed Leopold II een beroep op zijn gebruikelijke tuinadviseur, Emile Lainé (1863-ca 1930), voor de heraanleg van het park waarbij de kleine eigendommen, velden en paden die hij systematisch had opgekocht, in het domein werden geïntegreerd. Hij liet tal van grondwerken uitvoeren, waaronder een zacht glooiende vallei vanaf de serres, en ook een rozentuin in een cirkelboog aanleggen.

NAPOLEON REDT HET KASTEEL VAN DE ONDERGANG (1794-1815)

De aankoop in 1792 van meerdere boerderijen met hun gronden in de omgeving van het domein, bewijst voldoende dat Albert van Saksen-Teschen niet had gedacht ons land zo vroeg te zullen moeten verlaten. De eerste Franse invasie dwong hem er echter toe. Hij liet de hele inboedel per schip via Rotterdam en Hamburg wegbrengen naar Dresden. Een van de schepen, *Vrouw Lomegie*, leed echter schipbreuk voor de kust van Friesland. Tal van schatten uit zijn bibliotheek, meubels en zilverwerk ging hierbij verloren. Albert zou *Schoonenberg* niet meer terugzien. Alleen twee van zijn gekwetste paarden die hij in Engeland had laten kopen door zijn stalmeester, zouden er nog verblijven. Het voorlopige stadsbestuur van Brussel besloot het leegstaande kasteel te gebruiken als algemeen ziekenhuis voor de vele soldaten die op het slagveld gekwetst waren geraakt. Dit belette niet dat het door het

De uitgestrekte grasvelden van de tuin in Engelse stijl.

terugtrekkende Franse leger in juni 1794 werd opgeëist om dienst te doen als tijdelijk onderdak voor zo'n 1.800 krijgsgevangenen. Het kasteel werd bij die gelegenheid als vijandig goed onder sekwestering geplaatst. Het verdrag van Lunéville van februari 1802 maakte een eind aan het sekwestering. Na het overlijden van zijn echtgenote besloot Albert het goed te verkopen. Hij gaf zijn intendant P. Cantineau opdracht zijn belangen te behartigen. Om de verkoop te bespoedigen werd het domein in meerdere kavels verdeeld. Het kasteel en het park werden op 15 september 1803 toegewezen aan de chirurg Jean-Baptiste Terrade die geen andere bedoeling had, gezien de toestand van het kasteel, dan het te laten afbreken en de materialen te verkopen. Parketvloeren, leistenen en loodwerk werden verwijderd. De Chinese toren, gelegen aan de rand van het domein, werd gesloopt. Grote bomen werden gemerkt om te worden omgehakt.

De aankoop, in april 1804, van de helft van het domein door het departement van de Dijle, op last van Napoleon, bracht in extremis redding. De Franse keizer liet het kasteel restaureren door de Brusselse stadsarchitect Ghislain-Joseph Henry (1754-1820), onder supervisie van de Parijse architecten Charles Percier en Pierre Fontaine en de intendant-generaal. Het meubilair werd nieuw vervaardigd of uit de keizerlijke meubelvoorraden gehaald, zoals de gobelins die nog vervaardigd waren voor Lodewijk XIV. Napoleon verbleef sporadisch op *Schoonenberg*, de eerste keer tijdens de zomer van hetzelfde jaar, na zijn bezoek aan de Grande Armée die in Boulogne was gelegerd, het laatst in 1810, aan de arm van zijn echtgenote Maria-Louise van Habsburg. De toejuichingen aan haar adres door de Belgische bevolking die de Franse bezetting moe was, wekten bij die gelegenheid de ergernis op van de Franse keizer.

Naar het schijnt had ook keizerin Joséphine belangstelling voor Laken. Napoleon stelde haar het kasteel ter beschikking toen hij besloot opnieuw zijn intrek te nemen in het paleis van het *Élysée* waar zij tot 1812 had gewoond. Joséphine keerde nooit naar Laken terug, maar spendeerde een groot deel van haar tijd, geholpen door architecten, aan het uitdenken van projecten die nooit werkelijkheid zouden worden: vergroting van de oranjerie, warme serres, wintertuinen aangebouwd aan het kasteel, enz. Als groot plantenliefhebster wou ze dat haar residenties Laken en Malmaison geregeld planten uitwisselden. Het kasteel van Malmaison, dat Joséphine Bonaparte in 1799 aan-

kocht, was samen met de Tuilerieën van 1800 tot 1802 de residentie van de eerste consul en zijn echtgenote, evenals de zetel van de Franse regering.

Na de Franse nederlaag bij Waterloo in 1815 eiste Lodewijk XVII tevergeefs het meubilair van het kasteel op. Ghislain-Joseph Henry hield toezicht en liet slechts druppelsgewijs voorwerpen vertrekken.

HET KASTEEL WORDT KONINKLIJKE RESIDENTIE (1815)

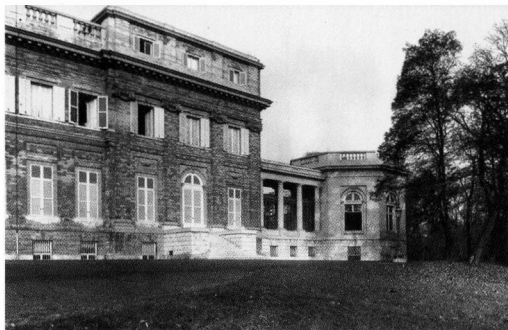
Na de hereniging van de Nederlanden, besloten op het Congres van Wenen in 1815, werd het kasteel 'koninklijke residentie'. Volgens de grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was koning Willem I van Oranje-Nassau verplicht om één jaar op twee in de zuidelijke gewesten te verblijven. De keuze voor Laken lag voor de hand, maar het kasteel was na meerdere jaren verwaarlozing aan een grondige opknappbeurt toe. De koning gaf Gh-J Henry die hij in 1816 in dienst nam, opdracht voor de bouw van een oranjerie van 250 meter, nog verlengd door een klein neoclassicistisch theater aan de noordoostkant van de voorgevel. Dit theater zou in de latere uitbreidingen worden opgenomen.

Onder de regering van Willem I kreeg het domein stilaan zijn oorspronkelijke uitzicht en omvang terug. In 1825 kocht de vorst aan de overzijde van de Molenbeek die de grens vormde van de oude tuin van het *Groothof*, de landerijen Piers, nabij het kanaal, en de Meeûs. Dit laatste domein zou een tijdlang de zomerresidentie worden van Frederik, de zoon van de koning. Willem I liet ook een Hollandse hoeve bouwen voor zijn dochter Marianne.

In 1828 werd besloten tot de afbraak van het oude kasteel *Groothof* – dat in die tijd het archief en de bibliotheek van het kasteel herbergde – en waar zich de beroemde stoommachine bevond die door water uit het kanaal op te pompen, de grote waterval en de lager gelegen waterbekkens voedde.

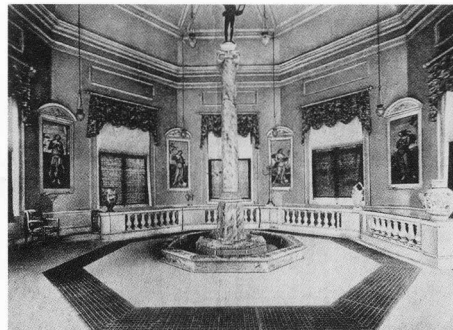
Onder koning Leopold I die zich in 1831 in Laken vestigde, groeide het domein met nog een tiental hectare aan tot 90 hectare zonder dat het kasteel wijzigingen onderging. Het leven leek er, als we koningin Louise-Marie van Orléans mogen geloven die te paard het domein doorkruiste, in de grootst mogelijke harmonie te verlopen: 'Ons leven te Laken is zeer aangenaam, zeer eenzaam, zeer rustig. De koning, zijn hond en ik zijn de enige bewoners van het paleis' (VAN YPERSELE).

Na de brand voegde Alphonse Balat twee octogonale paviljoenen toe verbonden met het kasteel door galerijen.

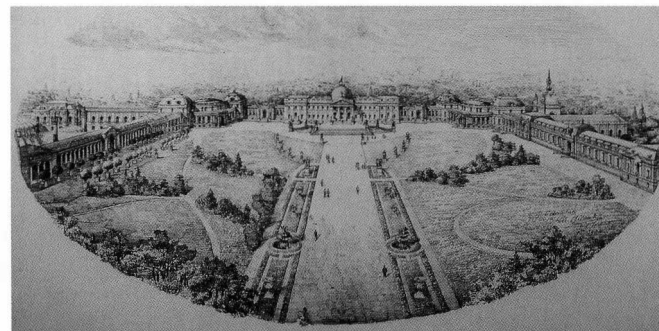
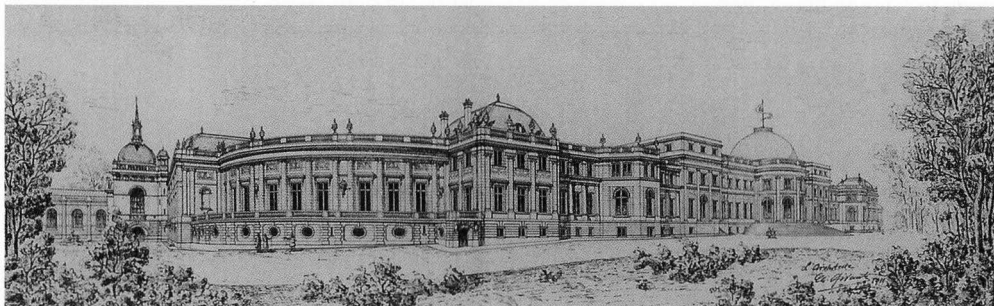
Binnenzicht van een van de octogonale paviljoenen.

DE RESTAURATIE VAN HET KASTEEL NA DE BRAND (1890-1894)

Op 1 januari 1890, tijdens de traditionele receptie waarop de hoogste gezagsdragers van het land hun nieuwjaarswensen kwamen aanbieden, brak er brand uit in de appartementen van de koningin, gelegen in de rechtereuleug van het kasteel. De schade was aanzienlijk: de bibliotheek van Napoleon was gedeeltelijk in vlammen opgegaan, de eretrap lag onder de blote hemel, de koepel was ingestort en had in zijn val een laag-reliëf en twee zuilen van het *Italiaanse salon* meegesleurd. Koning Leopold II deed voor de restauratie van het kasteel een beroep op Alphonse Balat (1818-1895) die kort daarvoor met succes de verbouwing van het koninklijk paleis van Brussel had voltooid. Het werk zou vier jaar duren. Tegelijkertijd moderniseerde A. Balat de appartementen op de eerste verdieping, en liet de houten balken vervangen door metalen. Hij versterkte de koepel ook met een metalen draagstructuur en vergrootte de monumentale trap. Aan de zijkanten van het kasteel voegde hij twee octogonale paviljoenen toe die met het hoofdgebouw werden verbonden door overdekte galerijen die met glas waren afgesloten tussen twee rijen zuilen. De ruwbouw en het schrijnwerk werden uitgevoerd door het

Perspectiefzicht vanuit het park (Girault, 1904).

Perspectiefzicht op het ereplein (Girault, 1904).

aannemersbedrijf De Waele. In de linkervleugel leidde een trap naar de kelderverdieping die de serres verbond met het kasteel.

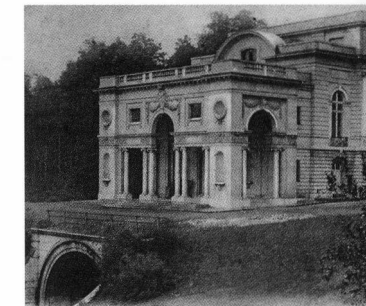
EEN PALEIS DER NATIE (1902-1913)

Enkele jaren later besloot de koning het kasteel te vergroten. Zijn doel was er een paleis der Natie van te maken, dat tegelijkertijd een plaats voor congressen, feesten en openbare ontvangsten zou zijn: 'De koninklijke paleizen zijn gebouwen die niet alleen bestemd zijn als woning voor de koning en zijn gezin, maar ook voor de openbare ontvangsten en plechtigheden waartoe de vertegenwoordiger van de Natie verplicht is' (RANIERI).

Brussel bezat in die tijd geen enkel gebouw dat hiervoor in aanmerking kwam. Leopold I ontving zijn hoge gasten in het Museum van Schone Kunsten omdat het paleis van Brussel geen waardige ontvangst mogelijk maakte. Daarom nam zijn opvolger eerst dit paleis onder handen. Van 1865, het jaar van zijn troonsbestijging, tot 1872 liet hij het paleis vergroten met zalen en staatsgalerijen. Op de verdieping werden appartementen voor de hoge gasten ingericht. Zijn persoonlijke architect, A. Balat, gaf het geheel een uitzicht in sobere Lodewijk XVI-stijl. De heropbouw van de voorgevel en de wijziging van het Paleizenplein, verbonden aan de heraanleg van de Kunstberg, zouden meer dan dertig jaar in beslag nemen.

Dezelfde representatieve functie lag aan de basis van de verbouwingen die Leopold II voor het kasteel van Laken op het oog had. In dat verband wou hij onder meer een ondergrondse spoorlijn laten aanleggen tot aan de voet van de trap van het kasteel. Uit de manier waarop dit initiatief door de publieke opinie onthaald werd, als de geldverslindende fantasie van een megalomaan monarch, kan men afleiden dat de

De ingang van het spoorwegstation onder het paleis.

onderliggende bedoelingen van de vorst niet werden begrepen, of ten minste dat de gegrondheid ervan niet meteen duidelijk was.

Leopold II inspireerde zich op het kasteel van Chantilly, in de omgeving van Parijs, dat door Honoré Daumet (1826-1911) was heropgebouwd. Deze laatste vond zichzelf te oud voor de opdracht en beval de koning Charles Girault (1851-1932) aan, architect van het Petit Palais waarin het museum van Schone Kunsten van Parijs was gevestigd. Het klikte blijkbaar tussen de twee mannen en de samenwerking kreeg een vervolg met het Museum van Midden-Afrika in Tervuren en met het Jubelpark, waar Ch. Girault het door Gédéon Bordiau (1832-1904) begonnen project zou afwerken met de bouw van de driedubbele triomfboog.

Ch. Girault presenteerde zijn plannen op 28 februari 1902, vlak nadat het Belgisch parlement de wet voor de aanvaarding van de Koninklijke Schenking had goedgekeurd waarbij een aanzienlijk deel van de onroerende goederen van de koning als legaat aan België werd overgemaakt. De plannen hielden in dat aan weerszijden van het kasteel twee monumentale vleugels in U-vorm zouden worden aangebouwd. Links zou het verblijf voor buitenlandse gasten komen met grote ontvangtsalons, een banketzaal, een foyer voor het theater en een eregalerij die toegang zou geven tot het ondergrondse treinstation. Rechts was het verblijf van de koning gepland met appartementen, een kapel en stallen. Hiervoor moesten de dienstgebouwen, de stallen en de kazerne worden afgebroken die onder Leopold I waren gebouwd.

De werkzaamheden begonnen in maart 1902 met de bouw van de linkervleugel. Maar omdat het aannemersbedrijf Wouters-Dustin op te veel bouwvervalsingen tegelijk bezig was, schoot het werk niet erg op. Leopold II was geërgerd door de trage voortgang en eiste dat de vleugel tegen 15 juli 1906 klaar zou zijn. Intussen schortte hij de bouw van de rechtervleugel en de interieurdecoratie voor onbepaalde tijd op. Het eindigde ermee dat het aannemersbedrijf op

De eregalerij bestemd voor de ontvangsten.

Hiervoor moesten de dienstgebouwen, de stallen en de kazerne worden afgebroken die onder Leopold I waren gebouwd.

De werkzaamheden begonnen in maart 1902 met de bouw van de linkervleugel. Maar omdat het aannemersbedrijf Wouters-Dustin op te veel bouwvervalsingen tegelijk bezig was, schoot het werk niet erg op. Leopold II was geërgerd door de trage voortgang en eiste dat de vleugel tegen 15 juli 1906 klaar zou zijn. Intussen schortte hij de bouw van de rechtervleugel en de interieurdecoratie voor onbepaalde tijd op. Het eindigde ermee dat het aannemersbedrijf op

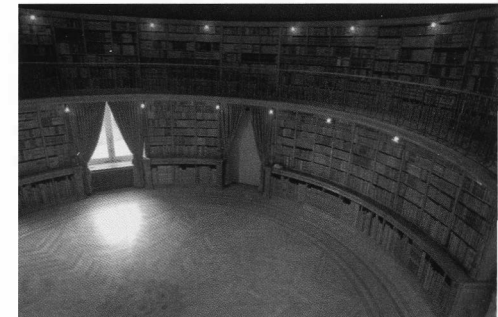
2 juni 1906 de laan werd uitgestuurd. De overeenkomst die nadien gesloten werd tussen de Kroonstichting en de Compagnie immobilière de Belgique voor de afwerking van de bouwprojecten in Laken en Oostende zou evenmin worden uitgevoerd. De overname van Kongo door België in 1908 bracht immers de opheffing van de Kroonstichting mee. De regering besloot om van de 45 miljoen frank die de stichting in kas had 15 miljoen te bestemmen voor Laken, waarvan 9 miljoen voor het kasteel. Dit was ontoereikend om het oorspronkelijke bouwproject te voltooien.

Ch. Girault raakte daarop in conflict met de Belgische regering die de bepalingen van het contract wou herzien en de rol van de architect wou beperken tot de technische en artistieke leiding. De budgettaire en administratieve aspecten van het dossier zouden door ambtenaren worden beheerd. Onder druk van de koning en H. Daumet gaf Ch. Girault ten slotte toe. De werken werden in maart 1909 hervat maar brusk onderbroken door de dood van de koning op 17 december.

Albert I liet het programma van de werken aanpassen. Het meest gecontesteerde onderdeel van het project werd geschrapt: de spoorverbinding en het graven van ondergrondse galerijen tussen de serres en het kasteel. De administratie maakte gebruik van haar nieuwe bevoegdheden om revanche te nemen op de overleden vorst, die de feitelijke bouwheer van de werken was geweest. Ze eiste een verlaging van de uitgaven en treuzelde met de aanbestedingen. Ch. Girault, die gewoon was alleen verantwoording te moeten afleggen aan Leopold II, kon het niet langer aanzien en vroeg het contract te verbreken. Dit werd meer dan een jaar later door de regering aanvaard. Hoewel hij reeds veel geld had verloren door de opgave van het project voor de bouw van een Wereldschool in Tervuren, verzaakte hij zelfs aan zijn laatste honorarium.

In 1913 was de ruwbouw van de uitbreidingen klaar, behalve de eregalerij en de trap, die later werden voltooid door architect Octave Flanneau (1860-1939). Sindsdien zijn er geen grote verbouwingen meer gebeurd aan het kasteel.

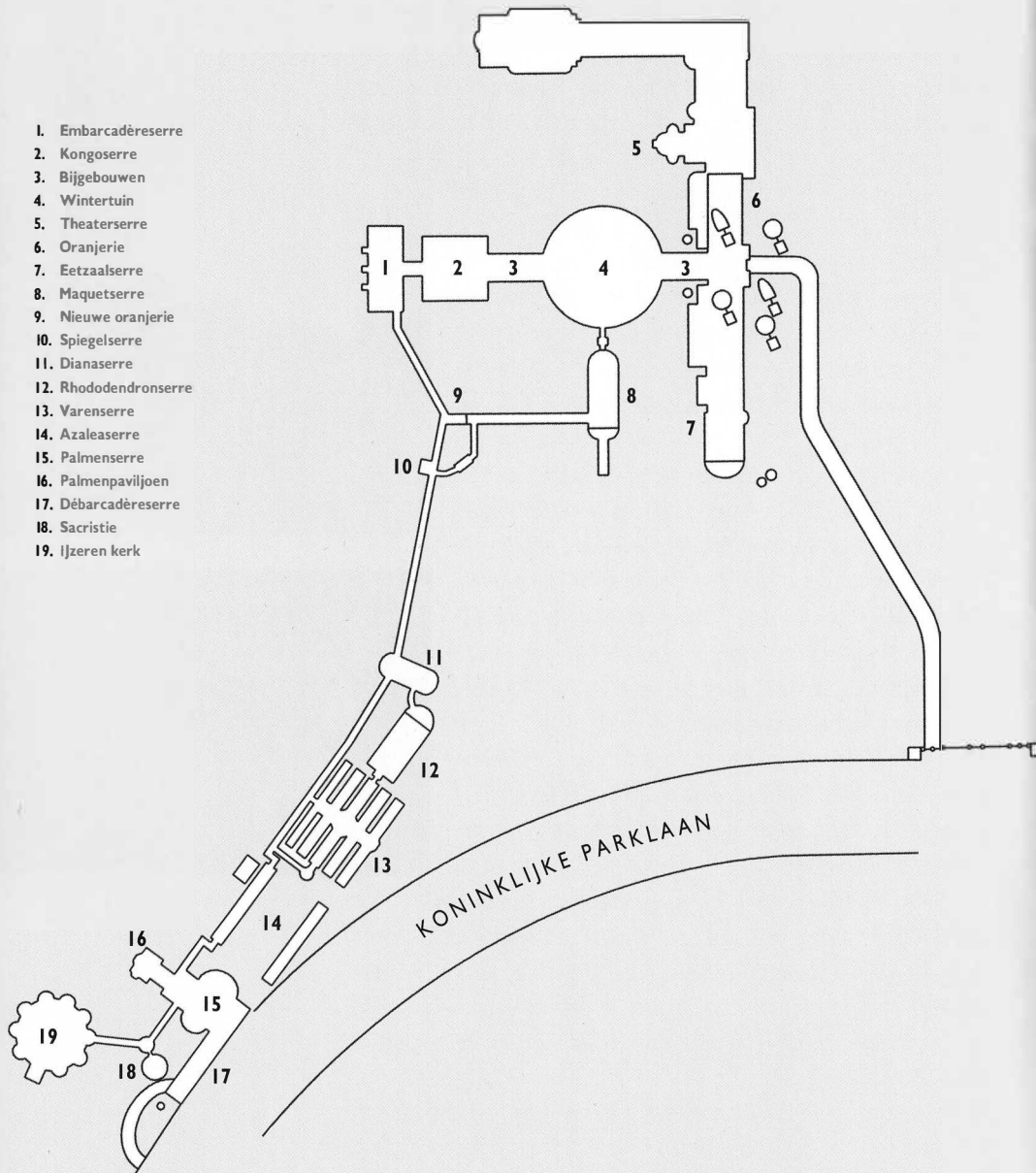
De uitbreidingen gezien vanaf de rechterkant.

Interieur van de bibliotheekrotonde.

De koninklijke serres

1. Embarcadéreserre
2. Kongoserre
3. Bijgebouwen
4. Wintertuin
5. Theaterserre
6. Oranjerie
7. Eetzaalserre
8. Maquetserre
9. Nieuwe oranjerie
10. Spiegelserre
11. Dianaserre
12. Rhododendronserre
13. Varenserra
14. Azaleaserre
15. Palmenserre
16. Palmenpaviljoen
17. Débarcadéreserre
18. Sacristie
19. IJzeren kerk

De glazen stad in een landelijke omgeving (postkaart uit 1912).

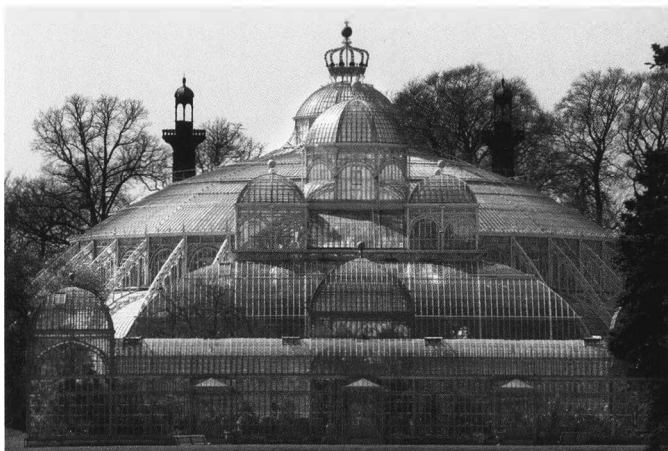
De koninklijke serres, onlangs gerestaureerd door de Regie der Gebouwen en de Koninklijke Schenking, werden op initiatief van Leopold II, tussen 1874 en 1902, opgericht door de architecten A. Balat en Henri Maquet (1839-1909). Elk jaar tijdens het voorjaar worden ze voor het publiek opengesteld. Deze traditie gaat terug tot Leopold II, die zoveel mogelijk mensen wou laten genieten van zijn plantenverzamelingen, waaronder zich een aantal zeer opvallende bevinden:

- de sinaasappelbomen, afkomstig uit de oranjerie van Tervuren die werd gebouwd door de aartshertogen Albrecht en Isabella. Van de 150 oorspronkelijke bomen staan er vandaag nog 44;
- de palmbomen, afkomstig van het kasteel van de hertog van Arenberg in Edingen;
- de camelia's, een echte passie van Leopold II voor wie 'de bloemen zijn poëzie waren en als het ware zijn revanche op de eisen van de realiteit' (VAN YPERSELE). De serres bevatten 296 variëteiten van deze plant, die omstreeks de jaren 1850 zeer in de mode was, waaronder meerdere Belgische cultivars.

De vloeroppervlakte van de 36 paviljoenen en galerijen van deze stad uit glas en staal, die over een golvend parcours van 700 meter langs gangen, trappen en souterrains lopen, beslaat 1,5 hectare. De glazen overkappingen hebben een oppervlakte van 2,5 hectare. Het water voor de verwarming wordt verdeeld via een netwerk van

Embarcadèreserre, Kongoserre en Winterserre achter mekaar. Men merkt op het achterplan twee schoorstenen van de verwarmingsketels.

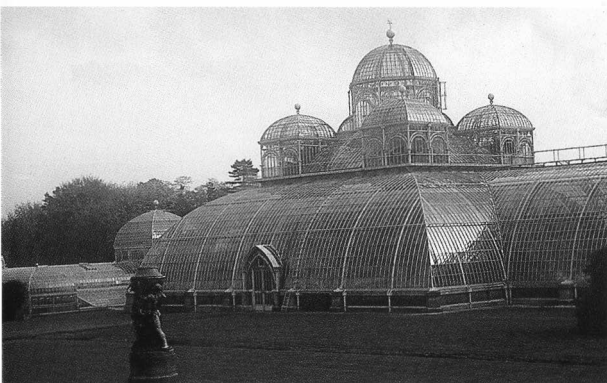
14 kilometer buizen en op temperatuur gehouden door 14 verwarmingsketels die 800.000 liter stookolie per jaar verbruiken. De zeer decoratieve schoorstenen van de ketels zijn zorgvuldig geïntegreerd in het geheel van de serres. Het sproeiwater wordt uit de karpervijver gepompt die lager dan de serres gelegen is.

EEN STAD VAN GLAS EN STAAL

Leopold II vatte al vroeg het plan op om in het domein van Laken een wintertuin te bouwen. In 1868, nauwelijks een paar jaar na zijn troonsbestijging, ging hij te rade bij de befaamde botanist Jean Linden (1817-1898) wiens verzamelingen zich in het Leopoldspark bevonden. De koning werd daarbij niet uitsluitend geïnspireerd door de mode van die tijd om een wintertuin te bezitten met zeldzame en exotische plantensoorten die men kon laten zien aan zijn gasten. Het

plan kaderde in zijn ambitie om van het kasteel een paleis der Natie te maken. Het moest tegelijkertijd een ontvangstruimte worden die dankzij het multifunctionele karakter van deze binnentuin kon worden omgevormd tot eetzaal, feestzaal of theaterzaal, en een instrument voor de promotie van de Belgische industrie, waarvan het modernisme en de creativiteit onvermijdelijk indruk zouden maken op de genodigden.

Kongoserre.

Helaas voor de koning had J. Linden als wetenschapper eerder oog voor de verwarming van de serres dan voor hun esthetiek. Een efficiënte verwarming is immers cruciaal voor het overleven van tropische planten in onze streken. Tussen de blinde muur van de oranjerie die de zonnewarmte moest absorberen om ze langs binnen af te staan en het complexe systeem van galerijen en buizen voor de distributie van hete stoom, ligt een hele technische revolutie. De rage van de serrebouw overal in Europa – *Crystal Palace* (Londen, 1850), *Palm House* (Kew Gardens, 1845-1847), *Palmgarten* (Frankfurt, 1868-1869), *Gläsern Palast* (München, 1872) – viel samen met de gelijktijdige opkomst van nieuwe industriële bouwtechnieken die gebruik maakten van gietijzer, staal en vlakglas.

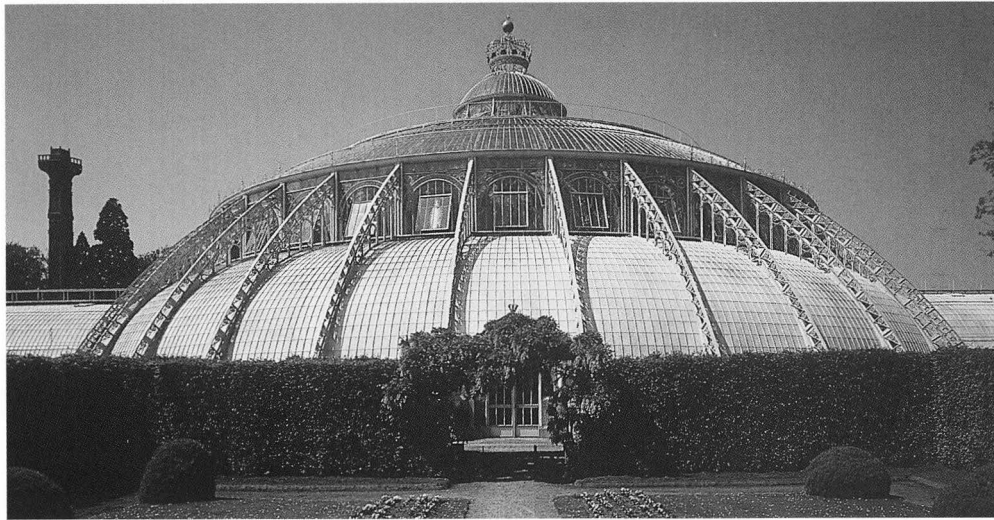
DE WINTERTUIN (1874-1880)

Om zijn project de monumentaliteit te geven die hij beoogde, deed Leopold II opnieuw een beroep op zijn persoonlijke architect A. Balat. Deze had reeds ervaring kunnen opdoen met het ontwerp van de wintertuinen voor de kastelen van Beauraing, Jehay en Presles en het paleis van de markies d'Assche. In 1854 had hij ook al de charmante *Victoriaserre* van de Kruidtuin getekend, een vingeroefening voor de serres van Laken. En zeker moet ook het *Crystal Palace*, dat Joseph Paxton enkele jaren tevoren in Londen had gebouwd, hem inspiratie bezorgd hebben.

G. Bordiau, die bij de bouw van de hallen van het Jubelpark voor de Industriële Tentoonstelling van 1880 met een gelijkaardig probleem

De Embarcadèreserre en een galerij.

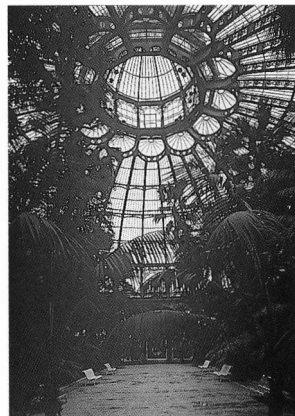

Wintertuin.

had af te rekenen, was niet karig met lof voor de realisaties van zijn collega: 'Deze grootse rotonde (...) is een echt model van logica en tegelijkertijd van meesterschap in de moeilijke kunst van de ingenieur. Niets is aan het toeval of de fantasie overgelaten; niets is opgeofferd aan overbodige versiering; elk element heeft zijn zorgvuldig berekende functie en elk detail, zuiver decoratief voor de leek, speelt zijn rol die bijdraagt tot de stabiliteit van het geheel' (GOEDLEVEN).

Hoewel het resultaat de indruk wekt dat de architect de technische problemen, verbonden aan de vorm van het gebouw en de materialen waaruit het bestaat, met verblijvend gemak heeft overwonnen, verliep de bouw lang niet gemakkelijk. Zes jaren hard werken verliepen tussen de eerste tekeningen in april 1874, gericht aan de aannemer Durieux, bedrijfsleider van de N.V. Ateliers de la Dyle, en de ingebruikname van de serres. Over alles werden lange discussies gevoerd en detailtekeningen gemaakt: het aantal zuilen, de vorm van de koepel, de bekroning ervan, enz. De koepel werd in 1875 geassembleerd en het jaar nadien met glazen panelen bekleed. Voor de centrale verwarming van de serres werd pas na drie jaar zoeken een bevredigend systeem gevonden, waarbij twee verschillende aannemers werden betrokken.

De eerste officiële plechtigheid in de gloednieuwe wintertuin vond plaats in mei 1880, met de verlovingscerimonie van prinses Stéphanie met aarts-hertog Rudolf, erfgenaam van het huis van Oostenrijk. Voor de gele-

Kroon in de vorm van een bloemenkroon met 12 kroonbladeren.

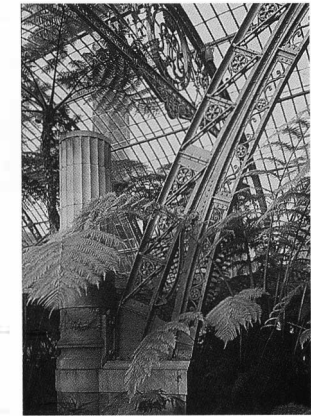

Dorische zuilengalerij in natuursteen met metalen luchtbogen boven de binnenplaats.

genheid werd ook de *Cameliaserre* afgewerkt, die in 1902 zou worden vervangen door de *Maquetserre*, gelegen aan de andere kant van de wintertuin. Deze lange serre met tongwelf werd door H. Maquet speciaal gebouwd voor de verzameling camelia's van Leopold II, de lievelingsplanten van de koning. De sterk verkommerde serre is bij de jongste restauratie volledig afgebroken en heropgebouwd waarna ze in 2002 opnieuw in gebruik is genomen.

De wintertuin is het middelpunt van het hele serrecomplex. De rotonde met een diameter van 57 meter en een hoogte van 25 meter bestaat uit een koepel omringd door een cirkelvormige galerij die overspannen is door grote spantbenen. De top wordt gevormd door een prachtige lantaarn versierd met een koninklijke kroon. Het ontwerp vertoont gelijkenis met het *Palm House* van de koninklijke Kew Gardens gelegen aan de boord van de Thames, ten zuidwesten van Londen.

Het reusachtige glazen dak rust op 36 gecanneleerde Dorische zuilen. Hierop steunen metalen rondbogen die op halve hoogte verbonden zijn met de 36 grote spantbenen van de koepel. De voet van de spantbenen rust op een sokkel van natuur- en baksteen, terwijl hun hoofd gevormd wordt door een kroon in de vorm van een bloemenkroon met 12 kroonbladeren waarvan elk de druk opvangt van drie spantbenen. De zuilencirkel, verbonden door een architraaf met guttaeversiering onder entablement, verleent de ijle architectuur van de

Motieven van de metalen bogen.

serre een indruk van stabiliteit en stevigheid. We herkennen er ook de neoclassicistische handtekening van de architect in.

De serre bevat meerdere soorten palmbomen, dadelpalmen, sabals, howea's, boomvarens, bananenbomen, zamia's, aralia's, datura's, enz. Het koepelgebouw van de wintertuin is door glazen galerijen – grote gangen met rondbogen van 15 meter lengte bij 8 meter hoogte – verbonden met de *Kongoserre* en de *oranjerie* die in 1817 door

Willem I werd gebouwd.

De classicistische oranjerie strekt zich over een lengte van 97 meter uit langs de linkervleugel van het kasteel. Behalve sinaasappelbomen, bevat ze een verzameling laurierbomen, rododendrons en camelia's. In het midden staat een borstbeeld van Leopold II vervaardigd door Jef Lambeau (1852-1908). De *oranjerie* werd ingrijpend verbouwd in 1883: verlenging met een serre, de *Eetzaalserre*; bouw van een ruime verbindingsgalerij en van twee aanpalende serres in de noordelijke, tot dan toe blinde muur; toevoeging van een inwendige zuilenrij in Toskaanse stijl waarop de spanten van het dak rusten. Dit dak wordt bovendien afgeboord door een prachtige kroonlijst met bekronende balustrade waarop stenen vazen staan.

Achter het theater dat aan de *oranjerie* paalt, werd de *Theaterserre* twee keer heropgebouwd: door Ch. Girault tijdens de uitbreidingswerken van 1905, en onlangs ter gelegenheid van de restauratie door de Regie der Gebouwen in

2002. De te lichte profielen die in het begin van de 20ste eeuw werden gebruikt, waren in de loop der jaren flink vervormd geraakt. De serre bestaat uit een centraal schip met afgerond gewelf en verschillende nisvormige uitstulpingen.

Het tweede geheel, aangebouwd aan de wintertuin, de *Embarcadèrserre* en de *Kongoserre*, ontstond in 1886-1887, een jaar nadat Leopold II internationaal erkend was als soeverein van Kongo. De koning wou er een verzameling planten uit zijn kolonie aanleggen, maar omdat slechts weinig soorten zich leenden voor de kweek in serres, bleef het bij palmbomen, rubberbomen en varens.

De *Embarcadèrserre* – de vroegere *Perronserre*, die de toegangspoort voor de ondergrondse spoorlijn naar het kasteel moest worden – is nu een ontvangstzaal voor de genodigden bij de recepties

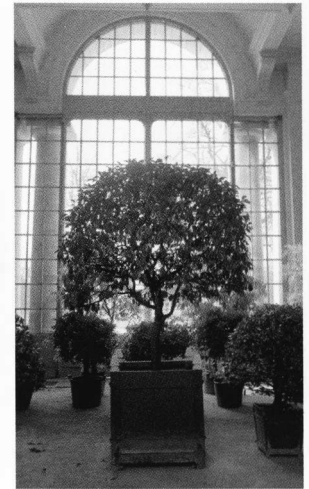
De door een architraaf verbonden zuilencirkel is de neoclassicistische handtekening van de architect.

die in de wintertuin of de eetzaalserre worden gehouden. In de ruimte achter de muur is een vestiaire ingericht. De serre bestaat uit twee lange compartimenten met een tongewelf. Het eerste compartiment heeft drie deuropeningen en bevat twee hoekpaviljoenen met kleine daklantaarns; het tweede wordt bekroond met een vierzijdige koepel gedragen door metalen Corinthische zuilen. Twee beelden van Charles Van der Stappen (1843-1910), die de Dageraad en de Avond voorstellen, versieren deze ruimte die verder verfraaid wordt door vazen die Leopold II uit China meegebracht heeft en die gevuld zijn met medinilla's, tropische planten uit de Filippijnen.

Van de *Embarcadèrserre* gaat men langs een grote trap in wit marmer overdekt door een spitsbooggewelf naar de *Kongoserre*. Dit is een rechthoekig gebouw met centrale achtzijdige koepel geflankeerd door vier vierkante koepels. Het dak wordt gedragen door slanke gietijzeren zuilen met Corinthische kapitelen en is bekroond met een ster, het symbool van de Kongostaat waarvan Leopold II op de conferentie van Berlijn in 1885 als soeverein werd erkend.

Aan het einde van deze eerste fase van de bouwwerken, op 24 december 1891, ontving Leopold II in de wintertuin de ongeveer 600 arbeiders die aan de bouw hadden meegewerkt. In hun blauwe werkkleed waren ze door de koning uitgenodigd op een buffet, gevolgd door een concert en een bezoek aan de installaties. Dit voor die tijd ongebruikelijke gebeuren onderstreepte het verlangen van Leopold II om van de serres een attractiepool te maken voor iedereen.

De Eetzaalserre is het verlengstuk van de oranjerie sedert 1883.

De oranjerie herbergt onder meer een mooie verzameling sinaasappelbomen.

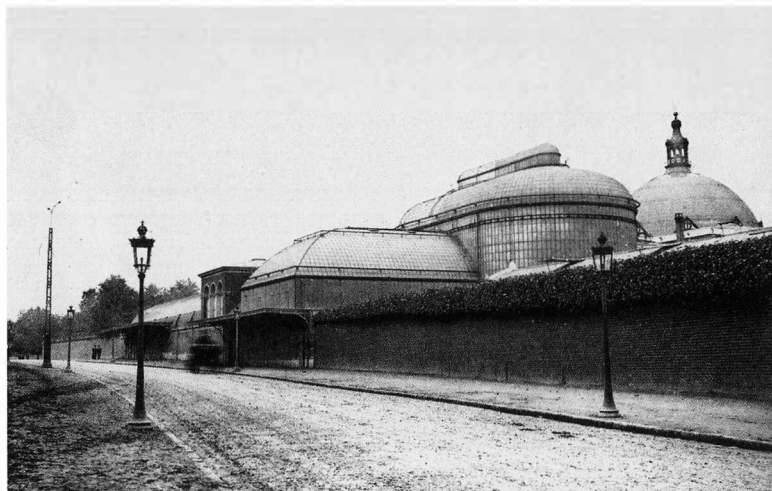

HET PALMENPLATEAU (1892-1905)

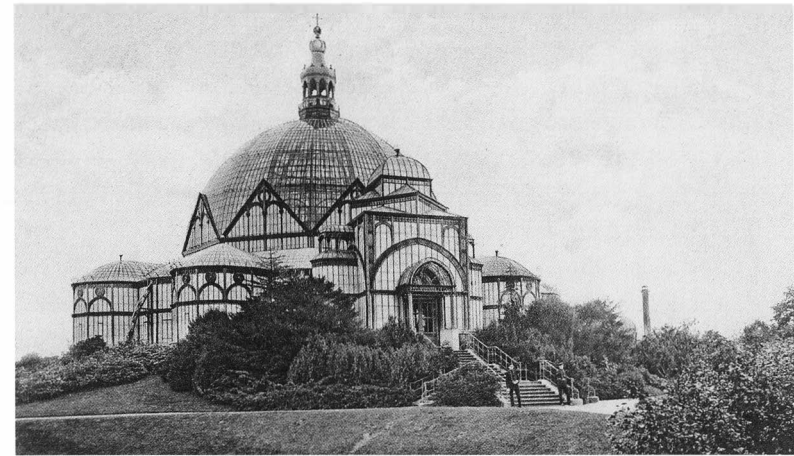
Het tweede centrum van de glazen stad, naast de wintertuin, is het *Palmenplateau* gelegen aan het uiteinde van het koninklijk domein, nabij de Koninklijke Parklaan. Het werd tussen 1892 en 1905 ontwikkeld rond de *Palmenserre* en de *Ijzeren kerk*.

De *Palmenserre* heeft de vorm van een kerk met een schip, dwarsbeuk, apsis die uitloopt in een lage cirkelvormige serre en gewelven in de vorm van palmen. Sommige bogen van het metalen gebinte zijn versierd met platen met vegetale motieven in de art-nouveaustijl die toen volop in opgang was. Zoals in de andere serres zijn voluutmotieven uitgesneden in de platen van de andere bogen. De *Palmenserre* bevat dezelfde plantensoorten als de *Kongoserre*: rubberbomen, bananenplanten, palmen en orchideeën. Om te vermijden dat het gebladerte van de palmen het dak zou doorboren, heeft men de bomen in een drie meter diepe kuil geplant.

Een galerij die de 'paradijsweg' wordt genoemd, verbindt de *Palmenserre* met de sacristie en de kerk. Verder geeft een trap toegang tot het *Palmenpaviljoen* (1880), toevluchtsoord van Leopold II tijdens het laatste jaar van zijn leven en van koningin Elisabeth bij de dood van Albert I. Het paviljoen bestaat uit een eenvoudige kamer met daarvoor een kantoor. De koningin liet in 1938 ook een beeldhouwersatelier bouwen met een rieten dak en een breed raam dat uitkijkt op het park. Ze maakte er onder meer de buste van Louis Paras, hoofd tuinman van de serres tussen 1921 en 1939.

Palmenserre langs de Koninklijke Parklaan.

De Ijzeren kerk.

Om naar de bezoekersingang te gaan doorkruist men de *Azaleaserre*, de enige kweekserre die geprefabriceerd geleverd werd door de Compagnie continentale d'horticulture uit Gent. De serre heeft overigens niets opmerkelijks. De *Débarcadèreseterre* daarentegen valt op door haar tongewelf op gietijzeren pijlers. Deze serre dient als ont-haalpaviljoen in de periode dat de serres voor het publiek toegankelijk zijn. In het midden van een bloemperk staat een kopie van de David van Donatello.

De *Ijzeren kerk* en de sacristie dateren uit 1895, maar bleven slechts een tiental jaar in gebruik, de tijd die Ch. Girault nodig had om een kapel in te richten in de nieuwe rechtervleugel van het kasteel. Het is een wonderlijk bouwwerk, deze kerk uit ijzer en glas, in de vorm van een byzantijns kruis met zeven straalkapellen, bekroond met een achzijdige koepel die rust op acht granieten zuilen en met een klokkentoren als spits. Het is het laatste werk van A. Balat voor zijn dood datzelfde jaar. De kerk bood plaats aan bijna 800 personen en was versierd met talrijke planten waaronder een dubbele rij palmen aan weerszijden van een centrale gang. In 1937 is ze samen met de sacristie volledig verbouwd.

Een grote galerij – een brede gang van meer dan 200 meter lang – verbindt de *Palmenserre* met de wintertuin via de *Embarcadèreseterre*. Geraniums, fuchsia's, heliotropen met zoetgeurende lila bloemen en abutilons in de Belgische driekleur vormen op dit traject de voor-naamste decoratie. De galerij is in drie verschillende stukken verdeeld: van de *Azaleaserre* naar de *Dianaserre*, met twee zijgalerijen

waarvan de ene het beeld van Diana van Gabès bevat en de andere uitgeeft op het zogenaamde 'Varenkruis', een geheel van een tiental kweekserres; van de *Dianaserre* naar de *Spiegelserre*, voorzien van een ingangspaviljoen en een nieuwe oranjerie; en van de *Spiegelserre* naar de *Embarcadèreseterre* langs een onderaardse gang waarvan de muren bedekt zijn met klimmende vijgen, waartussen varens groeien. De grote galerij loopt dwars door de *Dianaserre* en verdeelt ze in twee. Deze serre is een replica in miniatuur van het gewelfde centrale schip van de *Palmenserre*. Een beeld van de jachtgodin Diana staat te midden van boomvarens, palmen, naaktvarens, dombeya's, eucalyptussen, orchideeën en chamærops. Het beeld van Narcissus dat er destijds tegenover stond, is vandaag verdwenen.

De *Spiegelserre* bevat een mooie trap met rechte hoek en is bekroond met een glazen bedaking met kruisbooggewelf waaraan een prachtige koningsvaren hangt. Ook hier zijn de muren bedekt met klimvijen waartussen zich hertshoornvarens vastklampen. In de bovenste hoek staat een kaneelboom. De trapleuning is overwoekerd door een klimplant, resultaat van een kruising tussen klimop en fatsia. De *nieuwe oranjerie*, een miniatuurversie van de eerste, bevindt zich op een aftakking tussen de *Spiegelserre* en de *Maquetserre*. Ze werd door H. Maquet tegelijkertijd met de serre van het *Klein Theater* gebouwd en heeft grote rondboogramen. Het dak bestaat uit een wandelerras afgesloten door een balustrade. Ze wordt momenteel gebruikt voor de kweek van kamerplanten.

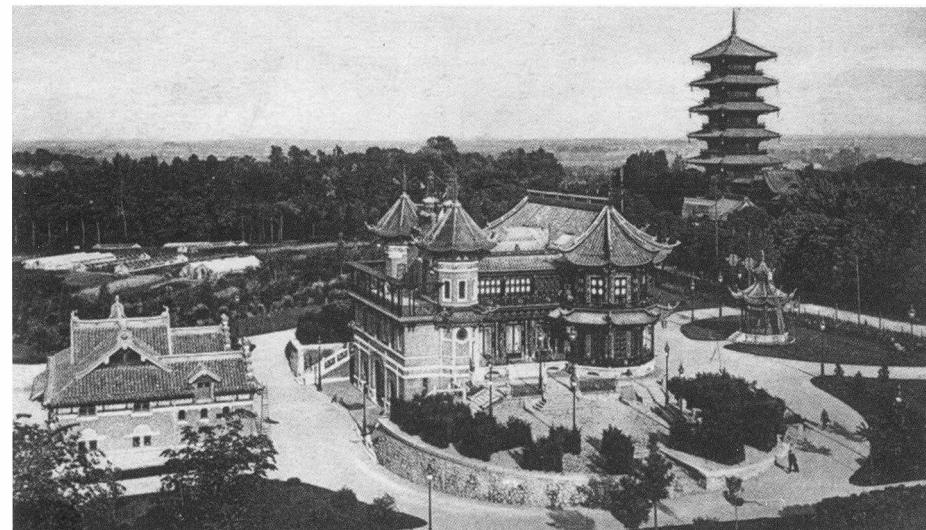

Kopie van de David van Donatello in de Débarcadèreseterre.

Het beeld van Diana van Gabès in een uitsprong van de grote galerij.

Rond het koninklijk domein

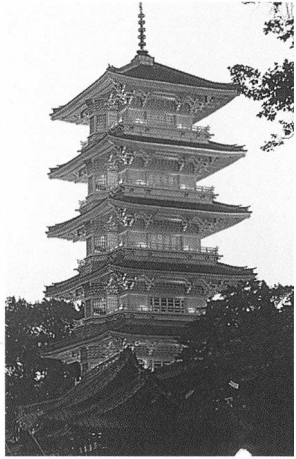
DE JAPANESE TOREN EN HET CHINESE PAVILJOEN

Het *Chinese paviljoen* en de *Japanse toren*, gebouwd op initiatief van Leopold II, zijn vrij authentieke oosterse constructies maar vertonen ook raakpunten met het oriëntalisme dat tijdens de 18de eeuw in zwang was aan de Europese vorstenhoven.

Bij zijn bezoek aan de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1900 was Leopold II gefascineerd door de *Japanse toren* die deel uitmaakte van een attractie onder de naam 'Reis rond de Wereld': een groot panorama van een imaginaire reis rond de wereld, ingericht door de Compagnie des Messageries maritimes. Het was een soort imaginaire reis rond de wereld aan de hand van typische zichten en gebouwen uit alle continenten. Dit bracht de koning op het idee voor een gelijkwaardig gebouw aan de rand van zijn domein in Laken.

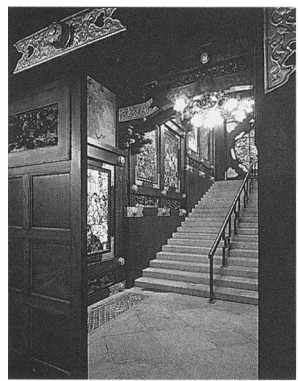
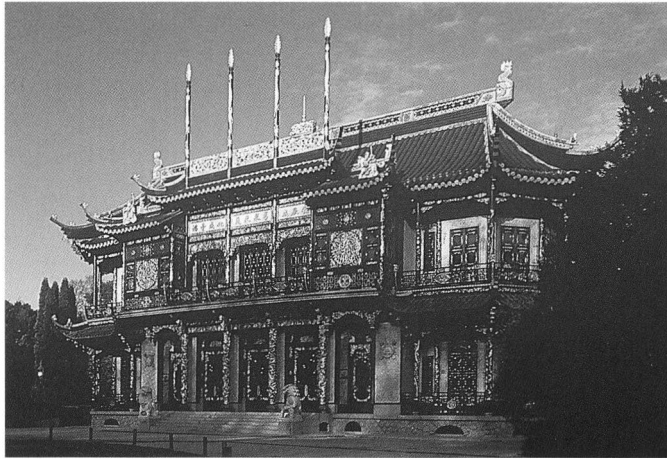
Ongetwijfeld dacht hij hierbij aan de vroegere *Chinese toren* die in het park van het kasteel *Schoonenberg* was gebouwd door L. Montoyer, op vraag van de Oostenrijkse aartshertogen. Het was een gebouw van elf verdiepingen hoog, versierd met klokkentorentjes, dat uitstak boven de serres. Op de begane grond bevonden zich een salon en

Algemeen beeld van de Japanse toren en het Chinese paviljoen.

De Japanse toren gezien vanuit het koninklijke domein.

Het Chinese paviljoen. Alleen de gevels hebben een Chinese decoratie in gesculpteerd hout.

De Japanse toren. De toegangstrap versierd met oosterse glasramen.

een pagode. Tot ruïne vervallen werd ze in 1803 afgebroken om de materialen te recupereren.

Het initiatief van de koning had minder te maken met zijn belangstelling voor de Aziatische cultuur dan wel met een pedagogisch streven om de Belgische bevolking in contact te brengen met weinig gekende beschavingen en tegelijk commerciële interesse te wekken voor verre landen. Tevens wou hij zijn domein een culturele en internationale dimensie geven, om hiermee de goeude burgerij naar Laken te lokken. De installatie van de fontein van Neptunus en een niet-uitgevoerd project voor een openluchttheater in de omgeving kaderden in dezelfde opzet.

De bouw van de *Japanse toren* en het *Chinese paviljoen* duurde van 1901 tot 1910, onder leiding en naar de plannen van Alexandre Marcel (1860-1925), de architect van de toren op de Parijse tentoonstelling. Begonnen op 25 augustus 1901 was de *Japanse toren* voltooid op 15 november 1904. De architect had het portaal van de *Parijse toren* gerecupereerd en voegde een ingangsgalerij en -paviljoen toe in dezelfde stijl. De volledig in hout gebouwde toren zoals een boeddhistische pagode is 40 meter hoog en bevat op elk van de vijf verdiepingen Japanse kunstvoorwerpen afkomstig uit de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis.

Het *Chinees paviljoen* werd in 1910 voltooid door de Belgische staat, acht jaar na het begin van de bouw onder Leopold II. Het was oorspronkelijk de bedoeling om er een luxerestaurant te vestigen. Bij gebrek aan geschikte kandidaten werd het eerst gebruikt voor een commerciële tentoonstelling van ingevoerde producten. Nadien brachten de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis er een verzame-

De kiosk.

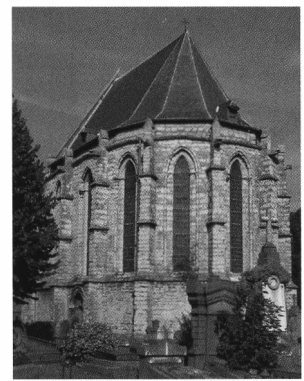
Het Chinese paviljoen.
De trap.

ling porselein, meubelen en tapijten uit China in onder. Alleen de gevels – waarvan de structuur westers van inslag is – hebben een Chinese decoratie in gesculpteerd hout. Het interieur is in pseudo-Chinese stijl zoals de mode was in de Europese paleizen tijdens de 18de eeuw. De Delftse en Saksische salons zijn speciaal voor het paviljoen ontworpen.

DE KERK VAN ONZE-LIEVE-VROUW VAN LAKEN

De kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Laken is gebouwd ter nagedachtenis van Louise-Marie van Orléans, de eerste Belgische koningin, die op 10 oktober 1850 overleed. Om haar wens in Laken begraven te worden te eerbiedigen, werd datzelfde jaar besloten om een nieuwe parochiekerk te bouwen. Alleen de kapel en de crypte, bestemd als begraafplaats van de koninklijke familie, zouden nationaal eigendom blijven. Er werd een architectuurwedstrijd uitgeschreven voor Belgische kunstenaars, waaraan zeer strikte budgettaire voorwaarden waren gekoppeld. De gemeente Laken stemde er van haar kant mee in een perspectief te creëren – de huidige Koninginnelaan – en een plein voor de kerk aan te leggen.

Op 25 juni 1852 kende de jury de eerste prijs toe aan project nr 41, ingediend onder het pseudoniem Paul Du Bois, afkomstig uit Elsene. Het bleek om Joseph Poelaert te gaan. Hij opteerde voor een project in Romaanse stijl, maar wenste dat het zou worden vergroot en aangepast om waardig te zijn voor een nationaal monument. Vanwege de budgettaire beperkingen moest de zeer sobere kerk aanvankelijk immers in baksteen worden gebouwd, geflankeerd door slechts één toren voorzien van een houten spits bekleed met leien. De voorkeur

Koor van de oude parochiekerk van Laken op het kerkhof.

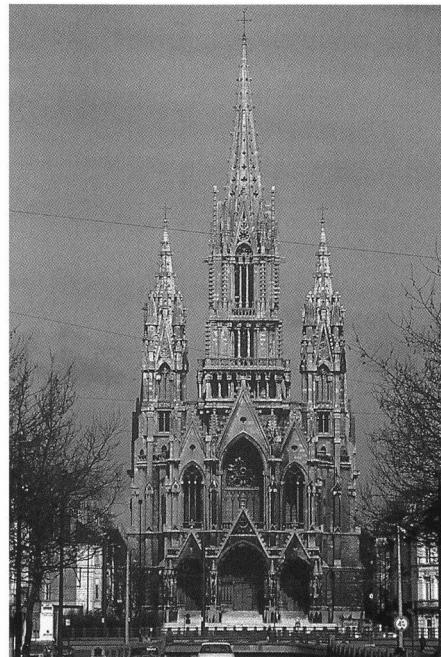
van Leopold II voor een gotisch gebouw en de verbeteringen die aan het ontwerp van J. Poelaert werden aangebracht, zouden er een heel ander gebouw van maken.

De bouw van de kerk, gefinancierd met privékapitaal van Leopold I en een openbare intekening, werd aangevat op 27 mei 1854. Door zijn drukke bezigheden aan het Justitiepaleis moest J. Poelaert echter in 1865 de leiding van de bouwwerf opgeven. De klokkentoren en de

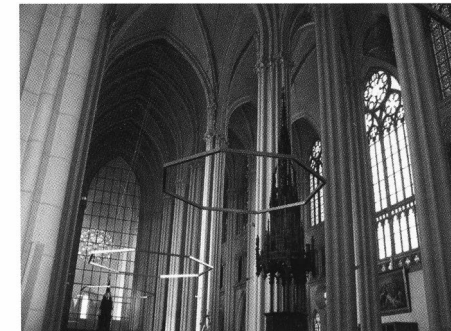
De kerk van Onze-Lieve-Vrouw. De kerk bleef onafgewerkt tussen 1872 en 1907.

De kerk zou pas in 1907 zijn afgewerkt.

binnenkant moesten toen nog worden afgewerkt. Hij gaf de opdracht door aan andere architecten – A. Trappeniers, L. De Curte, H. Von Schmidt, A. Groothaers – die de kerk voltooiden in een meer traditionele neogotische stijl. De kerk werd in 1872 voor de eredienst in gebruik genomen, maar zou pas in 1907 helemaal zijn afgewerkt. In tegenstelling tot wat sommigen beweerd hebben, getuigen de onbewerkte steenblokken niet van de vernieuwingsdrang van J. Poelaert, maar zijn ze gewoon het bewijs dat de kerk niet afgewerkt is. Het was de bedoeling van J. Poelaert om de steenblokken op het kerkgebouw zelf te bewerken, maar door de aanslepende bouwwerf werd dit werk nooit uitgevoerd en kan het ook vandaag niet meer om technische redenen.

J. Poelaert veroorloofde zich niettemin een redelijk vrije interpretatie van de neogotiek. Hoewel de algemene structuur van de kerk aan het normale gotische patroon beantwoordt – drievoudig portaal, booggewelven, spitsboogvensters, rozetten – zijn de decoratieve elementen anders uitgewerkt. Kapitelen, pinakels, hogels en kalstanden zijn vervangen door onbewerkte steenblokken. Verspreid over de gevel vormen ze een opeenvolging van volumes, met stekelige ran-

Algemeen beeld vanaf het kerkhof.

Het ruime en homogene kerkinterieur.

den die hortende lijnen tekenen. Het zeer steile, piramidale dak van de koninklijke kapel versterkt dit effect nog. Deze esthetische keuze is echter niet tot het einde doorgevoerd en na J. Poelaert is men duidelijk teruggekeerd naar de meer historiserende gotiek. De centrale spits van de voorgevel, versierd met hogels, is hiervan de opvallendste illustratie. Ook het interieur van de kerk, meer afgewerkt dan de buitenkant, is veel klassieker. De drie lange beuken van gelijke hoogte, gescheiden door zeer hoge zuilen, en het weinig uitspringende transept, zorgen voor een luchtige en homogene ruimte die langs alle kanten open is. De decoratie, volledig in stucwerk op een bakstenen ruwbouw, is eveneens het werk van de opvolgers van J. Poelaert.

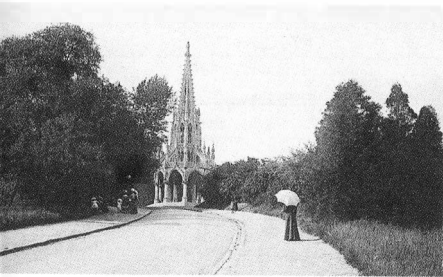
Het meest Engelse van de Brusselse parken.

HET PARK VAN LAKEN

Een essentieel element in de verstedelijking van de gemeente

De aanleg van het park van Laken is – samen met het traceren van de Koninklijke Parklaan en de Jules Van Praetlaan, en met de uitbreiding van het koninklijk domein binnen deze lanen – de grootste bijdrage van Leopold II tot de verstedelijking van deze Brusselse randgemeente. Het park is onlosmakelijk verbonden met het gedenkteken voor Leopold I dat opgericht werd op het hoogste punt van de Donderberg. De Koninklijke Parklaan dient om het openbare park van het privé-park te scheiden en ook als verlenging van de Koninginnelaan (1870) naar de grote ringweg rond Brussel. De Jules Van Praetlaan maakt deel uit van een belangrijk verkeersnetwerk met als centraal punt de Dikke Linde en als limieten de Meiselaan – die Laken verbindt met het kasteel van Boechout, verblijf van voormalig keizerin Charlotte – en de Jules Van Praetlaan, een nieuw onderdeel van de grote

lanen die de randgemeenten van de hoofdstad met elkaar verbinden. De principiële beslissing voor de aanleg van een openbaar park werd in 1867 goedgekeurd door de regering en het gemeentebestuur. De aankoop van de nodige gronden begon reeds het jaar daarop, maar de eigenlijke aanleg van het park zou nog meer dan tien jaar op zich laten wachten. Op 1 april 1877 werd er namelijk een compromis

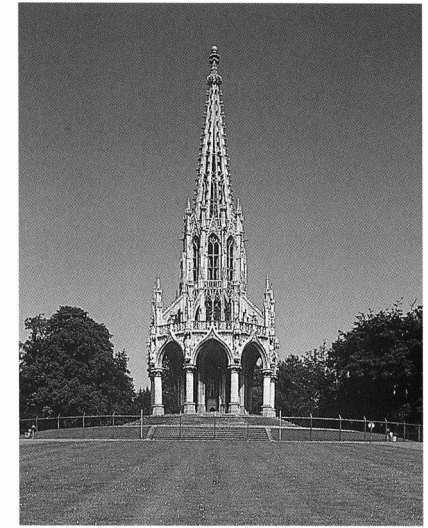
De wegen in het park van Laken.

gesloten tussen de vorst en de Belgische staat om een aantal terreinen die onmisbaar waren voor het park met elkaar te ruilen. De koning stond aan de staat 16 hectare af afkomstig van het domein van graaf Edouard de Walckiers dat hij in 1867 had aangekocht, maar behield de villa Belvédère omringd door een hectare tuin. Leopold II stond ook nog een hectare van zijn privé-domein af voor het tracé van de Koninklijke Parklaan. In ruil schonk de Belgische staat aan de koning diverse eigendommen in Laken, het bos van Freyr in de provincie Luxemburg en het domein Ravenstein in Tervuren. Ook kende de overheid een krediet van een miljoen franken toe voor de bouw van het gedenkteken voor Leopold I en de aanleg van het park. De koning zou de rest bijleggen.

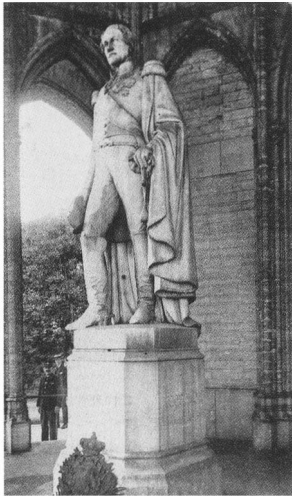
Na deze regeling kon het park eindelijk worden aangelegd.

Dit gebeurde tussen 1876 en 1880. De plannen van de Duitse landschapsarchitect Frédéric-Edouard Keilig (1827-1895), die ook het Ter Kamerenbos ontwierp, voorzagen onder meer in de nivellering van de Donderberg voor de oprichting van het gedenkteken voor Leopold I, in de as van het koninklijk kasteel. Een nieuwe, ellipsvormige laan zou worden aangelegd op de rand van het park en het koninklijk domein, dat hiermee zou worden vergroot. De Koninklijke Parklaan zou de oude weg van Brussel naar Temse vervangen.

De stroman van de koning, bankier Léon Lambert, stelde bovendien voor een brede laan te trekken – de reeds genoemde Jules Van Praetlaan – die de ellips rond het koninklijk domein zou sluiten. In één moeite door zou men ook de sloppenwijk in de omgeving van het kasteel afbreken en vervangen door huizen met tuinen. Dit leidde tot de onteigening van het goed van burgemeester van Volxem, het gehucht *Hoogeleeft* gelegen op de plaats van het *Chinese paviljoen* en de *Japanse toren*, en *Nederleest*, die allen werden opgenomen in het koninklijk domein. De bankier kweet zich tussen 1880 en 1881 snel aan zijn taak, maar de tegenkanting van de gemeente Laken om het tracé van de laan door te trekken tot aan het kanaal en de Vilvoordsesteenweg zou de voltooiing van de weg blokkeren en belette de verkaveling van de aangrenzende terreinen tot in 1910. Het was uiteindelijk de koning zelf die door de aankoop van de nodige gronden de voltooiing van de laan omringt door groen mogelijk zou maken.

De neogotische spits van het gedenkteken voor Leopold I.

Het standbeeld van koning Leopold I.

De Sint-Annafontein of fontein van de Vijf Wonden.

De Neptunusfontein.

Het meest 'Engelse' van de Brusselse parken

Het park van Laken is met zijn mooie perspectieven, zijn glooiingen en bosjes oordeelkundig aangeplante bomen ongetwijfeld het meest 'Engelse' van alle Brusselse parken. Uitgestrekte en golvende grasvelden met aanplantingen strekken zich uit tot aan het Heizelplateau, tussen de Koninklijke Parklaan, de Dikke Lindelaan en de Eeuwfeestlaan, die ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling van 1935 werd aangelegd.

Het punt met de mooiste vergezichten is ongetwijfeld de *Donderberg*, nabij het gedenkteken voor Leopold I. Vanaf deze hoogte ziet men aan de horizon de kantoortorens van de Noordwijk, het Justitiepaleis, en meer op de voorgrond de kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Laken, het koninklijk kasteel en het Atomium.

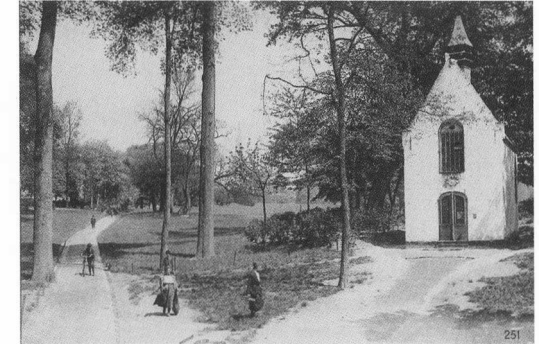
Een monumentale dubbele dreef leidt naar het hek aan de ingang van het kasteel van Laken. De dreef is afgeboord met prachtige magnoliamassieven die volgens de soort vóór of na het ontluiken van de bladeren bloeien. De cephalotaxussen van Harrington daarachter; een vrij zeldzame coniferensoort, zijn afkomstig uit Japan en Korea.

De geasfalteerde straten en de paden volgen de onregelmatigheden van het terrein en tekenen daarop allerlei kromme lijnen en lussen. De breedte van de dreven stamt uit een nog niet zo ver verleden waarin door paarden getrokken wagens en nadien de eerste auto's door het park reden, voordat de huidige omringende lanen waren aangelegd.

Op de grasvelden, bezaaid met madeliefjes van bij de eerste warme zonnestrallen, staan talrijke gewone kastanjes, meidoorns die overvloedig bloeien in de lente, essen, enkele taxussen, waaronder een lerse taxus met mooie stamontrek, beuken en populieren.

Sommige dreven zijn verfraaid met massieven van verschillende hulstvariëteiten, rododendrons en jasmijnen. Tussen de bomen en bosjes door ziet men de paviljoenen en monumenten die her en der in het park zijn opgericht.

Achter het gedenkteken voor Leopold I lijkt het park verwaarloosd. De Maagdenpalmweg stopt bruusk bovenaan een afbrokkelende helling, steil als een ravijn. Na de Wereldtentoonstelling van 1958 werd deze omgedoopt tot Verlengde Loopbruglaan. Via deze loopbrug, waarvan een stuk bewaard is in het tegenoverliggende Ossegempark, kon men een terrein kruisen dat niet tot de tentoonstelling behoorde. Links ervan is een restant bos op een heuvel, de *Katenberg*, al twintig jaar afgesloten vanwege de erosie van de hellingen en het gevaar voor omvallende bomen. Het metalen hek van de afsluiting is onlangs vervangen.

De Sint-Annakapel.

DE MONUMENTEN VAN HET PARK VAN LAKEN

• **HET GEDENKTEKEN VOOR LEOPOLD I:** opgericht in 1880 in de as van de oprit van het koninklijk kasteel op het hoogste punt van de *Donderberg*. Ontwerp van architect Louis de Curte (1817-1891), een pastiche in flamboyante gotische stijl, bestaande uit negen bogen bekroond met negen pinakels waarin zich telkens een figuur bevindt die een van de negen Belgische provincies symboliseert. Het standbeeld van Leopold I is van beeldhouwer Willem Geefs (1805-1885).

• **HET RONDE PAVILJOEN VAN DE VERENIGDE STATEN** op de Wereldtentoonstelling van 1958: alleen het kleine cirkelvormige ingangsbouwwerk is bewaard. Het enorme 'droompaleis' van 115 meter diameter herbergde spektakelzalen en opnamestudio's voor radio en televisie. Het gebouw dat door de Verenigde Staten aan de Stad Brussel werd geschonken, wordt vandaag gebruikt door de VRT (het zogenaamde 'Amerikaans Theater').

• **DE SINT-ANNAKAPEL:** deze ooit druk bezochte bedevaartplaats heeft met zijn witte silhouet, leiendak en klokkentorentje een onmiskenbare charme. De bouw gaat vermoedelijk terug tot de 14de eeuw. De Sint-Annadreef die vroeger van

het centrum van het dorp naar de kapel liep, werd onder de regering van infante Isabella aangelegd en afgezoomd met vier rijen linden, op hetzelfde ogenblik dat de fontein gebouwd werd. Deze dreef werd met slagbomen gesloten 'om de toegang te beletten voor koetsen en dieren die niet thuishoren op deze weg...'

• **DE SINT-ANNAFONTEIN OF FONTEIN VAN DE VIJF WONDEN:** deze fontein vervangt een miraculeuze bron die ontsprong aan de voet van een eik waarin het beeld van de Heilige Maagd was gekerfd. Pelgrims kwamen er genezing voor hun kwalen afsmeken. In 1625 liet de infante Isabella op de plaats van de bron een monumentale fontein met een stenen waterbekken bouwen. De smeedijzeren balustrade is toegevoegd in 1869 om veiligheidsredenen. De fontein wordt gevoed door een put en heeft een overloop naar de vijvers van het koninklijke domein.

• **DE NEPTUNUSFONTEIN:** kopie van de fontein van Giambologna door de Romeinse bronsgieter G. Sangiorgi. Vervaardigd in 1902 op basis van de oorspronkelijke gietvorm en in februari 1904 op het kruispunt van de Dikke Linde geplaatst.

DE 21 JULISQUARE

De aanleg van de 21 Julisquare vloeiende voort uit de wens van Leopold II om de onmiddellijke omgeving van het koninklijke domein van Laken te saneren en te verfraaien. Op 6 oktober 1905, na het besluit voor de overwelving van de Molenbeek te hebben genomen,

keurde de gemeenteraad van Laken een plan goed voor de verbreding van de Wijngaardenstraat, destijds een smalle en ongezonde doodlopende steeg, en de afbraak van de krotwoningen in de aanpalende wijk om er sociale woningen te bouwen. De uitvoering van het plan werd onderbroken door het overlijden van de koning. Alleen de verbreding van de Wijngaardenstraat, na de sloop van de huizen op de helling van het koninklijk domein, en de 21 Julisquare kwamen tot stand.

De square, een openbare tuin die een enclave vormt in het koninklijke park, werd aangelegd in 1908 door architect Ch. Girault die reeds eerder in koninklijke dienst het paleis had gerenoveerd en de triomfboog van het Jubelpark en het museum van Tervuren had gebouwd. Dertig jaar later, ter gelegenheid van de oprichting van het memoriaal voor koning Astrid, werd de tuin heraangelegd door tuinarchitect René Pechère (1908-2002).

De encenering van het memoriaal begint met een majestueuze dubbele dreef, uitgelijnd op de zijbeuken van het mausoleum. Ze wordt afgeboord door opgebonden linden en, nabij het hek, door een uiterst zeldzame papierboom. In het midden verheft zich een eerbiedwaardige beuk met brede kroon op een uitgestrekt grasveld afgebakend door in prismavorm gesnoeide taxussen. Twee dozijn bloemperken ritmeren de ruimte tussen een grasperk en de twee laterale dreven.

De ingang van de square in de tijd dat de Molenbeek nog niet overdekt was.

De door René Pechère heraangelegde tuin.

De square bevatte oorspronkelijk een cirkelvormig gebouwtje, een wachthuisje en een muziekkiosk. Het is pas later, kort voor de Tweede Wereldoorlog, dat deze plek is toegewijd aan de nagedachtenis van koningin Astrid. De zuilenrij rond een rotonde is het werk van architect Paul Bonduelle (1877-1955). Onder de koepel van het mausoleum staat een hiëraatich beeld van koningin Astrid, gebeeldhouwd door Jan Boedts (1904-1973). Het geheel werd ingehuldigd op 21 juli 1938.

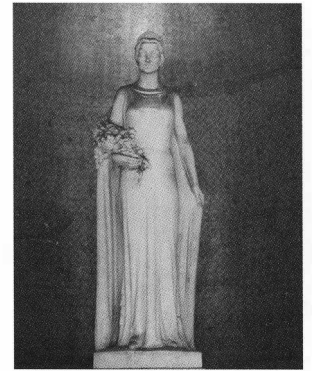
HET DOMEIN STUYVENBERG

Dit domein bestond oorspronkelijk uit twee afzonderlijke eigendommen, van elkaar gescheiden door een holle weg, de *Paepenweg*: de kasteelhoeve *Stuyvenberg*, de 'roze hoeve geheten', en het kasteel *Meyer* naar de naam van het goed.

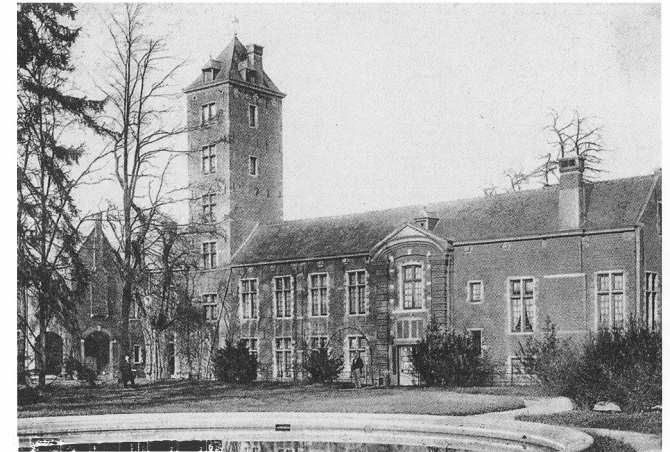
De *roze hoeve* werd in 1713 te midden van de velden gebouwd door Jean Sirejacob, raadsheer bij de Berg van Barmhartigheid. Marc-Julien Deby, burgemeester van Laken van 1834 tot 1859, kocht de hoeve in 1829 en stond ze elf jaar later af aan de Belgische staat. Ze kwam nadien in het bezit van Leopold II tijdens de grootschalige ruil van terreinen voor de aanleg van het openbaar park van Laken.

De boerderij werd omstreeks 1890 gerestaureerd door de Engelse architecten Kidney en Berry om er een schuur, stallen en een fazantenkwekerij in te vestigen. Rechts van de toren werd ook een nieuw gebouw opgetrokken. Leopold III liet hier de wasserij overbrengen toen hij zijn intrek nam in het naburige kasteel.

Toen hij de *roze hoeve* van de hand deed, kocht burgemeester J.-M. Deby het aanpalende eigendom en liet er het kasteel *Stelenbosch* bouwen. Dit kasteel was nog maar pas voltooid toen hij het goed opnieuw verkocht. Het kwam weldra in het bezit van Arcadie Claret, echtgenote van Frédéric Meyer en minnares van koning Leopold I van wie zij twee kinderen kreeg.

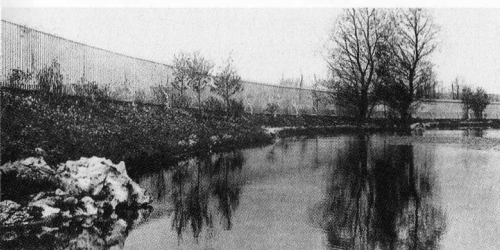
Standbeeld van koningin Astrid door Jan Boedts.

De roze hoeve (1713).

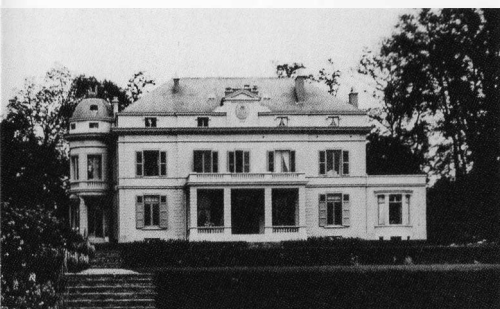
Op 9 maart 1889 kocht Leopold II het kasteel Meyer in het kader van zijn plannen voor Laken. Zoals gewoonlijk maakt hij hierbij gebruik van een stroman, in dit geval kapitein van de Grenadiers Léonce Hubert Marlier, om de transactie uit te voeren met 'een zekere dame' die hij niet waardeerde en die bovendien de aankoop vertraagd had door buitensporige financiële eisen te stellen. Hij liet het kasteel onmiddellijk verbouwen door zijn persoonlijke architect A. Balat. Deze verhoogde de eerste verdieping, liet een tweede optrekken en voegde een bijgebouw toe boven de kelders om als eetzaal te dienen. In 1904 bouwde Ch. Girault tegen de gevel de

De vijver van het kasteel.

ronde toren aan waarin zich een wenteltrap bevindt. Landschapsarchitect Emile Lainé ontwierp rond twee vijvers Franse tuinen die het hele kasteel omringen. Het lage gedeelte van het domein werd bestemd voor tuinbouw.

Na lange tijd alleen als wasserij te hebben gediend, werd het kasteel Stuyvenberg van 1929 tot 1935 bewoond door Leopold III en zijn gezin. De toekomstige koning liet door architect Schmitz een werkkamer en woonvertrekken inrichten. Hij liet ook de trap aanpassen die voortaan tot aan de tweede verdieping liep. Koningin Elisabeth woonde er nadien van 1951 tot aan haar overlijden in 1965. Het kasteel werd daarna gebruikt om er buitenlandse gasten op bezoek in Brussel te logeren en ook voor regeringsconclaven. Na het overlijden van koning Boudewijn in 1993 werd het de woonplaats van koningin Fabiola.

De villa Stuyvenberg na de verbouwing.

Een brug in ijzer en hout, ontworpen door H. Maquet en in 1996 wegens bouwvalligheid afgebroken, verbond het eigendom met de 'bloemist van Stuyvenberg' aan de overzijde van de Witte Acaciaaan. In deze tuin, voormalig eigendom van de familie Vanderborcht, had koning Leopold II kweekserres laten bouwen.

Het domein Stuyvenberg maakt deel uit van de koninklijke schenking waardoor Leopold II sommige van zijn bezittingen aan de Belgische staat heeft afgestaan. Het wordt momenteel gedeeld door koningin Fabiola die het kasteel bewoont, haar secretariaat gevestigd in de roze hoeve, en het gezin van prinses Astrid die een recent gebouwde woning betreft nabij het oude bijgebouw van de hoeve.

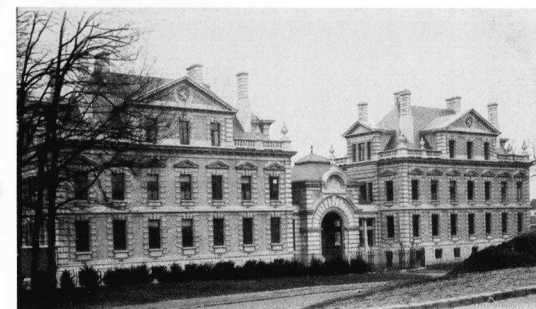
DE GRENADIERSKAZERNE

Niet ver van Stuyvenberg, op de hoek van de Witte Acaciaaan, de Médoristraat en de Sint-Annadreef, verheft zich de monumentale gevel van de Grenadierskazerne. De grenadiers waren sinds 1840 belast met de bewaking van de koninklijke paleizen.

Door de plannen voor de vergroting van het kasteel van Laken moest de kazerne aan de rechterkant van het paleis verdwijnen. Er diende dus uitgekeken naar een nieuw onderkomen voor de grenadiers. Leopold II had er zich trouwens vanaf 1896 persoonlijk mee bemoeid. Na de ondertekening op 20 december 1897 van een koninklijk besluit tot onteigening van de nodige terreinen om redenen van openbaar nut, begonnen de eerste werken aan de hoofdingang en de dwarspaviljoenen op 7 november 1899. De soldaten betrokken hun nieuwe kwartier drie jaar later, op 22 september 1902.

Architect Jules-Jacques Van Ysendyck (1836-1901) realiseerde hier een van zijn laatste grote ontwerpen. Samen met anderen ligt hij aan de basis van de herleving van de neo-Vlaamse-renaissancestijl in onze gewesten. Hij is onder meer de architect van de gemeentehuizen van Schaarbeek en Anderlecht, gebouwd in dezelfde regionalistische stijl die zich kenmerkt door een monumentaal karakter, het gebruik van edele materialen van eigen bodem, maar ook van glas en staal. Voor het beeldhouwwerk werd een beroep gedaan op lokale vakmensen.

Hoewel de kazerne in neo-Vlaamse-renaissance geprezen werd om zijn moderne installaties, betreurden sommigen dat hiervoor een ongerept stukje platteland was opgeofferd. Het hoofdgebouw bestaat uit twee symmetrische vleugels van natuur- en baksteen, bekroond door frontons en met elkaar verbonden door een monumentaal ingangsportaal dat uitgaat op een binnenplein.

De twee symmetrische vleugels van de voorgevel.

Gevels van de paviljoenen langs de Sint-Annadreef.

Rechtlijnige gebouwen rond het binnenplein.

De kazerne kende verschillende bewoners, waaronder een regiment luchtafweer tussen de twee wereldoorlogen. Na de Tweede Wereldoorlog werd ze ingenomen door de Cadettenschool, waarmee een einde kwam aan de verspreiding van deze school over verschillende Belgische steden. De Cadettenschool bleef hier gevestigd tot 30 juni 1991, samen met de opleidingsschool voor onderluitenanten, om nadien op te gaan in de Koninklijke Militaire School. Vandaag doet de kazerne dienst als opleidingscentrum voor de federale politie.

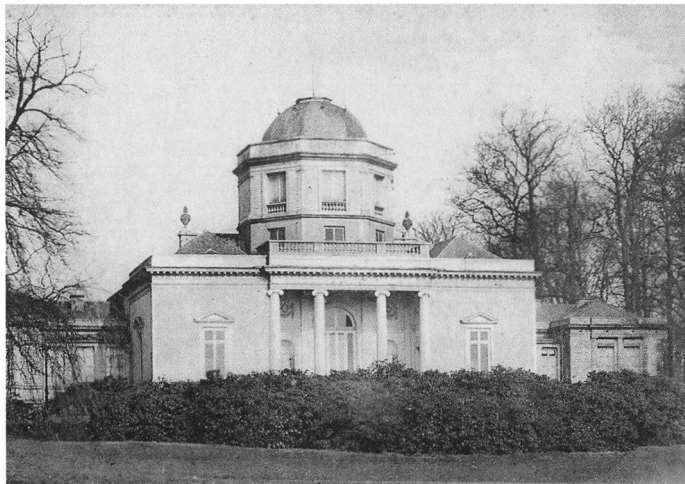
DE VILLA BELVÉDÈRE

De villa *Belvédère* werd in 1788 gebouwd door Antoine Payen voor graaf E. de Walckiers (1758-1837), een invloedrijk man die de functie van algemeen ontvanger van Financiën cumuleerde met die van bankier. E. de Walckiers, die in ballingschap in Parijs leefde, raakte verwikkeld in het debacle van de Brabantse Revolutie die hij mee

financierde. Geruïneerd verkocht hij zijn eigendom aan Jean-Baptiste Cartinel. Deze vergrootte het domein tot 8 hectare en noemde het 'klein Laken'. Na zijn dood werd het goed gekocht door François-Philippe de Haussy (1789-1869) die minister van Justitie was geweest alvorens de eerste gouverneur van de Nationale Bank van België te worden, een functie die hij 20 jaar zou uitoefenen. Hij

vergrootte de villa achteraan, voegde bijgebouwen toe en een uitzichtterras met koepels.

Op 29 oktober 1867, na lange maar altijd hoffelijke onderhandelingen, werd de villa voor 500.000 frank aangekocht door Leopold II. De koning had eerst gedacht om er zijn zuster, de voormalige keizerin Charlotte, te installeren tijdens het winterseizoen, maar uiteindelijk zou F.-Ph. de Haussy er tot aan zijn dood blijven wonen. In 1876 besloot Leopold II, die geen speciale plannen met het goed had, om het grotendeels bij het park van Laken te voegen.

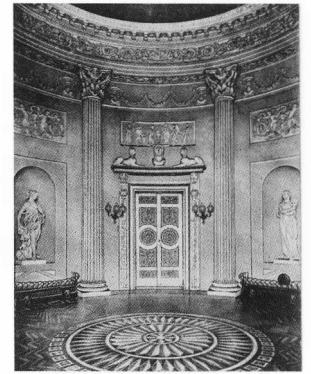
De toevoeging van een koepel en een uitzichtterras is ontleend aan de Italiaanse renaissancevilla's.

Na een kort verblijf van prinses Clémentine, de jongste dochter van Leopold II, in afwachting van haar huwelijk met prins Napoleon, bleef de villa meer dan vijftig jaar onbewoond. Alleen de bijgebouwen werden als dienstkamers gebruikt. In 1958 had het commissariaat-generaal van de Wereldtentoonstelling er zijn kantoren. Daarna werd de villa ter beschikking gesteld van de huidige koning Albert en koningin Paola na hun huwelijk. Het gebouw werd gerestaureerd en de tuin die zijn aanvankelijke grootte terugkreeg, werd afgesloten. De villa wordt nog altijd bewoond door het vorstenpaar; dat na de troonsbestijging van Albert II er de voorkeur aan gaf hier te blijven wonen in plaats van in het paleis.

* * *

Ondanks een bewogen geschiedenis van meer dan twee eeuwen en diverse ingrepen door zijn opeenvolgende bewoners blijven, het koninklijk domein van Laken en omgeving, een architecturaal en landschappelijk geheel met een

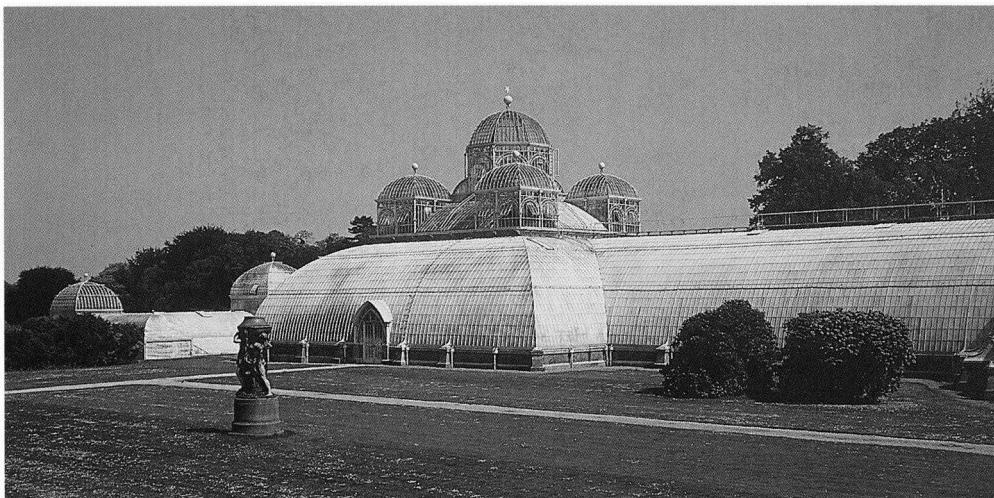
merkwaardige eenheid en evenwicht. Het buitenverblijf *Schoonenberg* is geleidelijk veranderd in koninklijk kasteel omdat zijn architecten het hebben weten te verbouwen en uit te breiden zonder te raken aan zijn klassieke lijnen. Na een eeuw zonder noemenswaardige wijzigingen is het paleis sinds de troonsbestijging van Albert II begonnen aan een grondige restauratie- en opfrisbeurt, nodig om dit nationale erfgoed voor de toekomst te bewaren. De Regie der Gebouwen, die de werken leidt, omringt zich hiervoor met gespecialiseerde Belgische bedrijven en deskundigen. Met het oog op de kwaliteit van de uitvoering wordt niet gearzeld een beroep te doen op de modernste restauratietechnieken. Deze grootscheepse verjongingscampagne betreft behalve het kasteel ook het *Chinese paviljoen* en de *Japanse toren*, en sinds kort eveneens de *Onze-Lieve-Vrouwkerk* van Laken die over enkele jaren haar oorspronkelijk luister zou moeten terugkrijgen.

Binnenrotonde van de villa Belvédère.

Bureau van Albert II.

Kongoserre.

BIBLIOGRAFIE

CAPRON, V., *Le petit Laeken, non loin du Donderberg*, manuscript, 1990.

CAPRON, V., *Le domaine du Stuyvenberg à Laeken*, manuscript, 1996.

COSYN, A., *Laeken ancien et moderne*, Imprimerie scientifique Charles Bulens, Brussel, 1904.

DE BOSSCHERE, CH., *Les serres royales de Laeken*, Librairie nationale d'art et d'histoire, G. Van Oest et Cie, éditeurs, Parijs-Brussel, 1920.

DE LA KETHULLE DE RYHOVE, TH., 'Geschiedenis van het koninklijk domein van Laken', *De Woonstede door de eeuwen heen*, 6, 1970, pp. 5-37.

DEMEY, TH., *Bruxelles en vert, Guide-promenades des jardins publics du Molenbeek à la Woluwe*, Badaeux, Brussel, 2003.

GEERTS, P., VAN GORP, P., BERTOUILLE, L., *Plantengids van de Koninklijke Serres van Laken*, Ludion, Gent, 2003.

GOEDLEVEN, E., FORNARI, B., VANDENBREEDEN, J., *De koninklijke serres van Laken*, Lannoo, Tielt, 1988.

HEYNINGCKX, M., *Domaine royal de Laeken - Le Stuyvenberg*, manuscript, februari 1945.

KOZYREFF, CH., *Droombeelden uit het Verre Oosten: de Japanse Toren en het Chinese Paviljoen te Laken*, Mercatorfonds, Antwerpen, 2001.

LOMBAERDE, P., *Leopold II, koningbouwheer*, Pandora, Snoeck-Ducaju en zoon, Oostende, 1995.

RANIERI, L., *Léopold II urbaniste*, Hayez, Brussel, 1973.

SMETS, I., *De Koninklijke Serres, Laken*, Ludion, Gent, 2001.

VAN YPERSELE DE STRIHOV, A. ET P., *Laken, een kasteel in het Verlichte Europa*, Lannoo, Tielt, 1991.

WEEMAES, M., VANDEVOORDE, E., LIEBAERS, H., et al., *De koninklijke serres te Laken, 12 platen van Margot Weemaes met een historische, architecturale en botanische inleiding*, Koninklijke Schenking, Brussel, 1987.

In dezelfde collectie

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (NL - FR - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (NL - FR)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (NL - FR - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (NL - FR)
5. DE HEIZEL (NL - FR - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (NL - FR)
7. DRIE VOORBEELDEN VAN PASSAGES UIT DE 19de EEUW (NL - FR - ESP - GB)
SINT-HUBERTUSGALERIJEN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG
8. ANDERLECHT (NL - FR)
DE COLLEGIALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (NL - FR - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (NL - FR)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK EN DE OUDE HAVENDOKKEN (NL - FR)
12. HET LEOPOLDSPARK ARCHITECTUUR EN NATUUR (NL - FR - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK (NL - FR - ESP - GB)
MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG
14. DE ARMAND STEURSSQUARE TE ST-JOOST-TEN-NODE (NL - FR)
15. HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK (NL - FR - ESP - GB)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (NL - FR)
17. DE TERVURENLAAN (NL - FR)
18. HET WOLUWEDAL (NL - FR)
19. DE LOUIZALAAN (NL - FR)
20. DE CENTRALE LANEN (NL - FR)
21. SINT-GILLIS VAN DE HALLEPOORT TOT DE GEVANGENIS (NL - FR)
22. DE RINGLANEN VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT (NL - FR)
23. DE SINT-BONIFATIUSWIJK (NL - FR)
24. DE ONZE-LIEVE-VROUW-TER-SNEEUWWIJK (NL - FR)
25. DE BRUSSELSE KANALEN (NL - FR)
26. DE MARKTPLAATSEN VAN DE VIJFHOEK (NL - FR)
27. GANGEN IN BRUSSEL (NL - FR)
28. UKKEL, HUIZEN EN VILLA'S (NL - FR)
29. DE EERSTE OMWALLING (NL - FR)
30. HET TER KAMERENBOS (NL - FR)
31. HET JUSTITIEPALEIS (FR - NL)
32. DE TER KAMERENABDIJ (FR - NL)
33. DE MOLIÈRELAAN EN DE BERKENDAALWIJK (FR - NL)
34. DE TUINWIJKEN LE LOGIS EN FLORÉAL (FR - NL)
35. BRUSSELSE BIOSCOPEN (FR - NL)
36. DE WOLSTRAAT EN HAAR HISTORISCHE GEBOUWEN (FR - NL)

Collectie Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis

De collectie **Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis** wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedenbouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

Het koninklijk domein van Laken

Toen men tijdens de 18de eeuw begon met het bouwen van het kasteel van Schoonenberg, voor de gouverneur van de Oostenrijkse Nederlanden, kwam ook de verstedelijking van het landelijk dorpje Laken op gang. Tijdens de Franse Revolutie werd het domein opgedeeld en verkocht. Tot de komst van Napoleon verandert het kasteel in een ruïne. Het domein werd in 1815 een koninklijke verblijfplaats en kreeg min of meer zijn oorspronkelijke omvang en samenstelling terug. In 1831 wordt het domein verder uitgebreid wanneer de eerste koning der Belgen er zijn intrek neemt. Kordate beslissingen van Leopold II zorgen er voor dat het domein zijn huidige fysionomie van een Engels park verkrijgt. Met de koninklijke serres van Stuyvenberg, de Sint-Annakapel en de Kazerne van de Grenadiers, ademt het koninklijke domein en de onmiddellijke omgeving, nog steeds een bewogen geschiedenis uit van een prille natie en van de persoonlijkheden van de opeenvolgende heersers ervan.

De Staatssecretaris belast met Monumenten
en Landschappen

